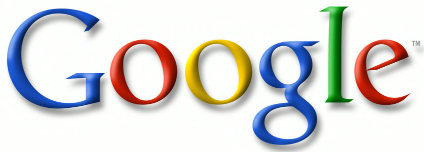
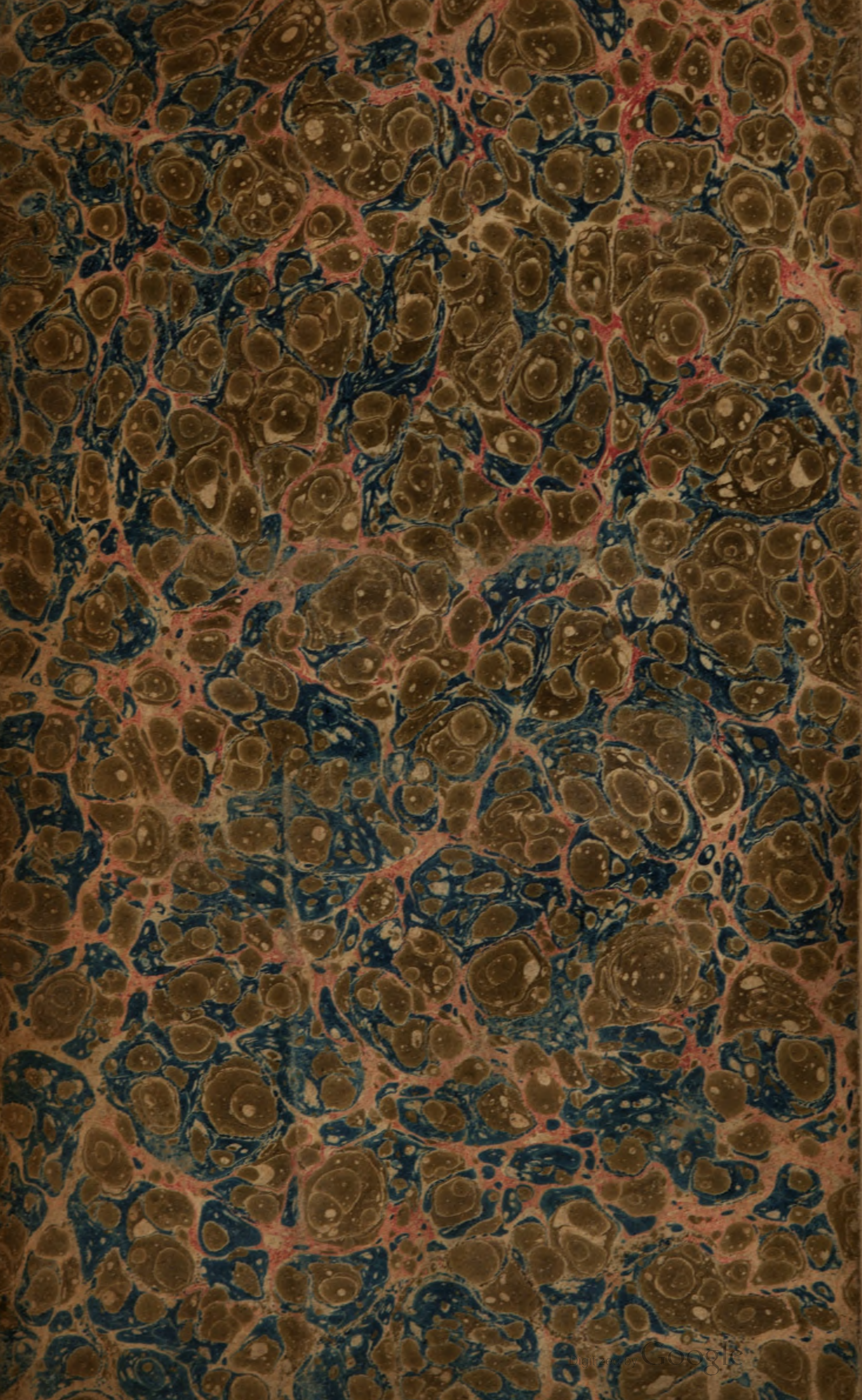

Google

ALGEMEEN VERSLAG

WEGENS DEN

STAAT VAN DEN LANDBOUW,

OVER HET JAAR 1828;

INGEDIEND

Aan Zijne Excellentie

DEN BURGGRAAF DU BUS DE GISIGNIES, MINISTER VAN STAAT,
KOMMISSARIS-GENERAAL OVER NEDERLANDSCH INDIE.

door de

HOOFDKOMMISSIE VAN LANDBOUW.

—

1829.

BATAVIA, *den* 29sten *Augustus* 1829.

Aan Zijne Excellentie den Burggraaf Du Bus de Gisignies, Minister van Staat, Kommissaris-Generaal over Nederlandsch Indië.

Indien wij tot dus verre nog niet voldaan hebben, aan eene verpligting die op ons rust, om Uwer Excellentie een algemeen verslag aantebieden, wegens den staat van den landbouw, over het jaar 1828; zoo is zulks hoofdzakelijk toeteschrijven, aan de traagheid waarmede de verschillende rapporten der Subkommissien, waaruit wij de bouwstoffen voor ons werk moesten verzamelen, zijn ingekomen. Die traagheid wel is waar, had eene min of meer gegronde reden, hierin gelegen namelijk: dat wij vermeend hadden, ten einde de eenvormigheid te bevorderen, eenige vragen te moeten opgeven, die tot leidraad konden verstrekken, voor de wijze, waarop de Subkommissien hunne rapporten zouden behooren interigten.

Sommige hebben den geest onzer voorschriften

ten volle doorgrond, en dientengevolge hunne rapporten in den vereischten vorm ingerigt; andere weder hebben gemeend, daaraan eene afwijkende leiding te moeten geven, en hebben zich daardoor aan eene omslagtigheid overgegeven, die ons ter bereiking van ons doel, minder doelmatig voorkomt.

Wij hopen nogtans, alhoewel dan een weinig later, ons in staat te vinden, van Uwer Excellentie over de meerdere ontwikkeling die de landbouw in het algemeen, en de kultuur van stapel-produkten in het bijzonder, in het afgeloopen jaar gekregen heeft, eenige voldoende inlichtingen te kunnen geven; het zij ons dierhalve veroorloofd Uwe Excellentie hiernevens eerbiedig aantebieden, het algemeen verslag wegens den staat van den landbouw over het jaar 1828.

De President van de Hoofdkommissie
van Landbouw,

C. M. BAUMHAUER,
Mij bekend,
De Secretaris,
G. de SERIÈRE.

ALGEMEEN VERSLAG

WEGENS DEN

STAAT VAN DEN LANDBOUW,

OVER HET JAAR 1828;

INGEDIEND AAN

ZIJNE EXCELLENTIE

DEN BURGGRAAF DU BUS DE GISIGNIES, MINISTER VAN STAAT, KOMMISSARIS-GENERAAL OVER NEDERLANDSCH INDIE.

Wij zullen in geene herhaling treden, der groote bedoelingen, die Uwe Excellentie met het daarstellen van eene Hoofdkommissie van Landbouw, zich heeft voorgesteld. Doordrongen van de waarheid, dat deze rijke Bezittingen, dan eerst aan hunne bestemming zullen beantwoorden, als zij de voedsterbronnen zullen zijn, voor den Vaderlandschen handel en de Vaderlandsche nijverheid; zoo heeft van den beginne, ons voornaamste streven, daarhenen gestrekt, om, gebruik makende van de midde-

len

len welke Uwe Excellentie ter onzer beschikking stelde, die kulturen in het bijzonder aantemoedigen en aantebevelen, die op den bloei en de welvaart dezer gewesten en op den voorspoed van deszelfs handel, van een' onmiddelijken invloed moesten zijn.

Van den eersten oogenblik van onze instelling, is zulks ons trachten geweest; doch het lag in den aard der zaak, dat wij eerst na verloop van eenigen tijd, de vruchten van ons werk, en der weldadige bedoelingen van het Gouvernement, zouden kunnen aanschouwen.

Het is ons dan aangenaam, Uwer Excellentie aanvankelijk, in het algemeen te kunnen berigten dat in het afgeloopen jaar, de Landbouw groote vorderingen heeft gemaakt, en dat sommige van deszelfs takken, reeds een' graad van ontwikkeling bekomen hebben, die bij een bestendig volharden, de gunstigste resultaten belooft.

Ten einde Uwer Excellentie de overtuiging te geven, dat dit gunstig berigt niet op woorden, maar op werkelijke daadzaken gegrond is, zij het ons geoorloofd, de verschillende takken van kultuur, die thans op *Java* gevestigd zijn, en die bij de gewenschte ontwikkeling, niet

mis-

missen kunnen den bloei en voorspoed dezer streken, en de welvaart van den handel te bevorderen, een voor een te doorteloopen.

Het zij ons nogtans alvorens vergund, eene van onze hoofdoogmerken, kortelijk op den voorgrond te plaatsen.

Uitgaande van het grondbeginsel, dat in eene Kolonie zoodanig moet gehandeld worden, dat dezelve door haar eigen voorspoed en welvaart tevens, meer en meer de belangen van het moederland bevordere, zoo hebben wij steeds voor oogen gehouden, dat wij ons voornamelijk moesten beijveren, om *Java* die voortbrengselen te doen leveren, die aan de Vaderlandsche scheepvaart, aan den Vaderlandschen handel en aan het Vaderlandsch fabriek-wezen tot voedsel konden verstrekken, en dat er zich alzoo tusschen Nederland en Nederlandsch Indië, als het ware eene ruiming van grondstoffen en van fabrikaat daarstelde, die voor beide de deelen van het Rijk, van het grootste belang zoude worden. Wij hebben daarom niet uit het oog verloren, dat om aan de bedoelingen van Uwe Excellentie te voldoen, wij tevens moesten zorgen, dat die takken van Landbouw, waardoor *Java* de voorraadschuur van den *Indi-*

dischen Archipel moest blijven, en meer en meer worden, ook niet verzuimd werden, en het is daarom, dat wij steeds getracht hebben, om de produkten van inwendige consumtie, even zoo zeer als die van uitvoer, zooveel mogelijk bij hunne ontwikkeling, eenen zelfden tred te doen houden.

Het zal ons aangenaam wezen, indien Uwe Excellentie, in dit ons verslag, eenige bewijzen terug vindt, van het welgelukken onzer pogingen en dat wij, overeenkomstig hare weldadige bedoelingen, in den ons aanbevolen taak, werkzaam zijn geweest; en, zonder ons dan nu verder intelaten met eenige bespiegelingen, willen wij liever overgaan, om Uwer Excellentie hoofd voor hoofd, den staat van elken tak van kultuur, zoo als die zich voordoet over den jare 1828, optegeven.

RIJST-KULTUUR.

Dit onmisbaar hoofdartikel voor de voeding van de bevolking van den geheelen *Indischen Archipel*, heeft in het afgeloopen jaar, weder eene trapsgewijze ontwikkeling bekomen, zoo dat niet alleen ruimschoots in de consumtie van *Java* zelve, en den *Oosterschen Archipel* is voor-

voorzien geworden, maar ook dit artikel aan den binnen- en buitenlandschen handel, ja zelfs aan plaatsen buiten den *Indischen Archipel* gelegen en *Europa*, werwaarts 7,000 koijangs vertrokken zijn, voedsel gegeven heeft. Het zal Uwer Excellentie uit de hiernevensgaande vergelijkende tabel no. 1 blijken, dat die ontwikkeling zich gunstig, van vorige jaren onderscheidt; dat weder een aanzienlijk getal nieuwe sawaas of rijst-velden in het afgeloopen jaar zijn aangelegd geworden; en dat dientengevolge, de produktie niet onaanzienlijk is vermeerderd. Trouwens, het zal niet noodig wezen, Uwer Excellentie optemerken, dat deze kultuur zich als van zelve meer en meer ontwikkelt. Hoeveel werks zij ook vereischt, is en blijft zij de geliefde kultuur van den Javaan; en wordt daardoor, voor den Europischen planter, het hulpmiddel, om hem in zijne grootere ontginningen krachtdadig te ondersteunen, want, naarmate hij zich het middel verschaft om zijne opgezetenen of werklieden van voedsel te voorzien, naar die mate bekomt hij ook de verzekering van in zijne ondernemingen te zullen slagen. Ontegenzeggelijk is het, dat men op *Java* iets kan ondernemen in landen, alwaaar de rijst-kultuur niet gevestigd is, en het

het is dan ook daarom, dat meest alle planters of huurders van landen, beginnen, met padievelden of sawaas aanteleggen. Van daar, dat in de laatste jaren zulk een groot aantal vaste waterleidingen is gegraven. Men kan zich de gunstigste en zekerste resultaten van deze werkzaamheden beloven, en het is dan ook dientengevolge, dat geene middelen gespaard worden, om van Gouvernementswege, de graving van waterleidingen en kanalen te bevorderen.

In het Cheribonsche onder andere, heeft men zich niet alleen bepaald om gewone waterleidingen aanteleggen, maar men heeft zelfs door het daarstellen van eenvoudige waterwerken, zich beijverd, om hooge en onvruchtbare velden van het noodige water te voorzien. De proeven die ten gevolge der aanmoediging van Uwe Excellentie genomen zijn, hebben de gunstigste uitwerking gehad, en wij hebben het ons tot een' pligt geacht, ons al de modellen te doen verschaffen, die noodig zijn, om ook door die middelen, de ontwikkeling der rijst-kultur verder behulpzaam te wezen.

Hetgeen de groote ontwikkeling, waarvoor die kultuur in deze streken nog vatbaar is, ten sterkste zoude bevorderen: zou wezen, om de

kor-

korrel bij het stampen niet te verbrijzelen. Het is misschien daarom, dat de rijst van *Java* voor de Europische markten minder geschikt is, en dat er niet meer van dit artikel naar *Europa* vervoerd wordt. Wij vleijen ons nogtans, dat na de uitschrijving der premien voor diegenen, die de best gepelde rijst op de tentoonstelling zoude leveren, zoodanig, dat zij de mededinging met de *Carolina*, en meest gezochtste rijst soorten konden doorstaan, van eenen gunstigen invloed te deze zijn zal; en dat op die wijze, de handel en scheepvaart op *Europa*, een nieuw voedsel, in deze streken zullen vinden.

Wij herhalen het hier : de rijst-kultuur is voor eene oneindige uitbreiding vatbaar, en zij zal voorzeker die uitbreiding bekomen, zoodra de weldadige bedoelingen van Uwe Excellentie bereikt worden, om ook dit artikel van *Java*, even zeer als van *Amerika*, voor de Europische markt geschikt te maken.

KOFFIJ-KULTUUR.

Het is onnoodig Uwer Excellentie te berigten, dat deze kultuur, die genoemzaam de eenigste was, waarop men zich hoofdzakelijk in de laatste tijden had toegelegd, ook in dit jaar, on-

onze zorgen tot zich getrokken heeft. Nimmer ook is er zulk eene hoeveelheid koffij uitgevoerd, dan in het jaar 1828. Meer dan viermaal-honderd-duizend pikels heeft *Java* alleen afgeworpen; en schoon deze rijke oogst veelligt aan eenen gunstigen zamenloop van omstandigheden en aan een uitstekend vruchtbaar jaargetijde moet worden toegeschreven, zoo is het nogtans, uit alle ingekomene rapporten der verschillende Subkommissien ons gebleken, dat men steeds voortgaat, om aan de kultuur van dit stapel-produkt, eene nog ruimere uitbreiding te geven; zoo dat het te voorzien is, dat *Java*, op den duur, eene hoeveelheid koffij zal kunnen uitvoeren, waarop men, eenige jaren geleden, niet dorst te hopen. Uwe Excellentie zal zich hiervan gelieven te overtuigen, door de inzage van de tabel no. 2, waaruit dezelve zal ontwaren, welke hoeveelheid boomen, in het afgeloopen jaar zijn aangeplant. Het aanleggen van regelmatige tuinen, dat op sommige plaatsen aan vele zwarigheden onderworpen is, is nogtans het eenige middel niet, dat op last van Uwe Excellentie in werking is gesteld, om die kultuur meer en meer uittebreiden. Wij hebben overeenkomstig Uwe be-

bevelen, alom het aanplanten van bosch- en pagger-koffij aanbevolen, en vooral dit middel aangeprezen, aan de Inlandsche Regenten en mindere Hoofden; en wij hebben redenen om te geloven, dat niet alleen in de *Preanger Regentschappen*, maar ook reeds in de andere Residentien van *Java*, die aanplantingen van pagger-koffij, zorgvuldig worden voortgezet. De meeste koffij die in de *Kadoe* geoogst wordt, is pagger-koffij, en door dezen eenvoudigen maatregel is er welligt mogelijkheid, om in elke Residentie, binnen weinige jaren, even zeer als daar, vele duizende pikels koffij te verkrijgen. Het zal daarom van belang zijn, dat deze maatregel bij herhaling aan de verschillende Residenten worde aanbevolen; zullende wij van onze zijde, de onderscheidene subkommissien uitnoodigen, om de hand te houden aan dit eenvoudige middel, om de productie van dit stapel-artikel te vermeerderen.

Wij vleijen ons, dat te dien opzigte het besluit dat Uwe Excellentie in het belang van den Landbouw en den handel heeft gelieven te nemen, onder dato 23 julij jl., no. 11, van eenen gunstigen invloed zal wezen, en dat besluit in deszelfs heilzame strekking door de Residenten

en

en Ambtenaren der Landelijke Inkomsten, aan de bevolking uitgelegd, haar zal aansporen om tot vermeerdering van eigene welvaart, de vaderlijke bedoelingen van Uwe Excellentie te volgen.

Behalve dat, even zoo als wij hierboven hebben gezegd, de aanplant van koffij, in het algemeen, in het afgeloopen jaar regelmatig is voortgegaan, zoo zijn door sommige paticulieren, ook belangrijke aanplantingen tot stand gebragt. De Heer VAN VLISSINGEN, die met den Heer KUHLO, het schoone land *Trengalek* in der Vorsten-landen gelegen, in pacht heeft genomen, heeft, ongerekend de pagger-koffij bij de Dessa's geplant, koffij-tuinen aangelegd van viermaal-honderd-duizend boomen. Het doet ons leed Uwer Excellentie al de aanplantingen niet te kunnen opgeven, die er op particuliere of in pacht genomen landen, hebben plaats gevonden; de ingekomene berigten daaromtrent zijn onvolledig, en daar wij ons slechts bepalen willen tot daadzaken, zoo hebben wij maar een enkel voorbeeld aangehaald. Wij kunnen Uwer Excellentie nogtans verzekeren, dat er op de particuliere landen, zoo in der Vorsten-landen als elders, belangrijke aanplantingen geschied zijn, waarvan wij de nadere en juiste opgaven nog te gemoet zien. Ten

Ten einde de beste koffij-soorten op *Java* te vermenigvuldigen, hebben wij de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij, die ons steeds in al hetgeen dat strekken moet om den landbouw te bevorderen, behulpzaam is, uitgenoodigd, om zoo mogelijk, ons eene aanzienlijke hoeveelheid *Mocha* koffij, in den bolster, te verschaffen; ten einde door ons, aan die subkommissien te worden gezonden, onder welker ressort, de beste koffij-gronden gevonden worden.

SUIKER-KULTUUR.

Indien een tak van landbouw, die op den bloei van den handel en de scheepvaart, van den grootsten invloed is, in het afgeloopen jaar 1828 belangrijke vorderingen gemaakt heeft, dan is het voorzeker de suiker-kultuur.

Wij willen gaarne gelooven dat de hooge prijs van *f* 16 à *f* 17 de pikel, waarop dit artikel gestegen was, een' grooten invloed uitgeoefend heeft, op deszelfs uitbreiding; dan desniettegenstaande hebben de aanmoedigingen die Uwe Excellentie aan dezen tak van landbouw opzettelijk gegeven heeft, daartoe gunstig medegewerkt. Het beschikbaar stellen van een kapitaal van hon-

honderd vijftig duizend guldens, heeft aan den nijveren Chineschen planter en fabrikant, het middel gegeven, om zijne vervallen suikerfabriek en suikervelden weder aan den gang te maken; en heeft dan ook dat gelukkig gevolg gehad, dat alomme, zoo in de Bataviasche Ommelanden als te *Cheribon*, *Japara* en *Joana*, en in Java's Oosthoek, alwaar in vroeger tijden die kultuur tot eene groote uitbreiding gekomen was, en die men in 1826 en 1827, als geheel vervallen kon beschouwen, in 1828 reeds weder tot eene hoogte was gestegen, die werkelijk bewondering verdient.

Uwe Excellentie gelieve te dezen opzigte te raadplegen, de hiernevens gevoegde tabel sub no. 3, en zij zal ontwaren, dat dit zelfde produkt hetwelk in 1827 tot 34,300 pikels gevallen was, in 1828 reeds heeft afgeworpen 71,900 pikels; welke hoeveelheid, het zij ons geoorloofd dit in het voorbijgaan te zeggen, in het loopende jaar, zeer zeker, naar den maatstaf der aanplantingen die geschied zijn, verdubbeld zal worden.

Wij moeten al wederom Uwe Excellentie ons leedwezen betuigen, dat wij het resultaat der aanplantingen die in 1828 in der vorstenlanden

den

den hebben plaats gehad, niet kunnen opgeven. Wij hopen daarin voor het loopende jaar gelukkiger te zullen zijn; zijnde door ons de subkommissien uitgenoodigd, om voortaan hunne opgaven, die tot bouwstof voor het algemeen verslag moeten dienen, intezenden, vóór primo maart van elk jaar.

Wij hebben reden om te gelooven, dat de mogelijkheid, die Uwe Excellentie heeft daargesteld, om de suiker-planters en fabrikanten in hunne ondernemingen door voorschotten te gemoet te komen, eenige der voornaamste hinderpalen die de suiker-kultuur bij den tegenwoordigen stand van zaken, in den weg stonden, heeft doen vervallen; en dat bij den lagen prijs der rijst, in verband beschouwd met dit gemak, men de hoop mag voeden, dat de aanzienlijke ondernemingen die gedaan zijn, nog meer en meer zullen worden uitgebreid, bij aldien de prijzen van dit artikel, geene aanzienlijke daling ondergaan.

Wij zullen hier niet treden in het onderzoek, in hoe verre de suiker-kultuur en suiker-fabrikatie, door het invoeren van machinerien en stoomwerktuigen aanmerkelijker en bestendiger zoude bevorderd worden. Het zijn voornamelijk

de Chinezen die, tot dus verre, de meeste suiker hebben geplant en gefabriceerd, en, met uitzondering van de heeren TRAIL en Co., op het land *Bekasie*, en den heer A. LOUDON, administrateur op de landen *Tjassem* en *Pamanoekan*, die met eene stoommachine arbeiden, vindt men op *Java* niets anders dan zoogenaamde Chinesche suiker-molens. De reden daarvan komt hoofdzakelijk hier op neder, dat er tot dus verre, bijna nog geene Europische (behalve Engelsche) kapitalen aan den landbouw besteed worden, en dat het eenige grondbeginsel, dat men over het algemeen, tot dus verre gevolgd heeft, geweest is, om met de geringe middelen te werken, die men had, zonder onkosten te willen of te kunnen doen, om zich betere aanteschaffen. Van daar dan ook, dat men genoegzaam nog op dezelfde hoogte is gebleven en dezelfde middelen gebruikt voor de bereiding der suiker, die men sedert 200 jaren herwaarts gebezigd heeft; zoo dat die tak van Nijverheid, nog niet gestegen is tot die hoogte, waarvoor hij vatbaar is en waarop dezelve komen zou, indien de kapitalisten uit *Nederland*, hun vermogen gebruikten om alhier, in het groot, die ondernemingen tot stand te brengen, waarvoor *Java* zulk een ruim veld aanbiedt.

De

De groote bezwaren die de suiker-kultuur en suiker-fabrikatie gedrukt hebben, en altoos drukken zullen, zijn gebrek aan handen, en het bezwaarlijk bekomen van brandstoffen; zoo als de meeste fabrieken nu ingerigt zijn, (namelijk Chinesche molens) blijven dezelfde bezwaren bestaan, en het is hoofdzakelijk de duurte van het produkt en het gemak om voorschotten te krijgen, die er de kultuur van heeft aangewakkerd.

Om aan *Java* eene bestendige ontwikkeling ook in dit vak te waarborgen, zoude de Europische machinerie welligt het eenigste middel zijn; het is dus ons bedunkens te wenschen, dat in het wel begrepen belang van het Moederland en van deze gewesten, de ondernemingsgeest onzer landgenooten, wat meer aanwakkere, en dat zij ook iets van het hunne besteden, om *Java* voor het welzijn van het algemeene Vaderland, dat gene te doen worden wat het worden kan, wat het worden zal, zoodra als men het slechts zal willen.

Wij rekenen ons verpligt deze aanmerkingen onder het verlicht oog van Uwe Excellentie te brengen, om dat hare begeerte kennende, om *Java* aan deszelfs bestemming, den bloei van den

den Vaderlandschen handel te laten voldoen, wij de overtuiging hebben, zulks niet krachtdadiger zoude kunnen geschieden, dan bij de invoering der machinerien, waardoor en handen, en brandstoffen bespaard worden.

Wel is waar, zoo als nu gearbeid wordt, kan *Java* tweemaal honderd duizend pikels suiker afwerpen; dit kan het door Chinesche nijverheid.

Wat zoude het dan niet kunnen leveren, indien de Europische nijverheid, met de middelen die ze heeft, hier werkzaam was? Het is aan ons niet, die groote vraag te beslissen, maar de weinige voorbeelden, die wij hiervan op *Java* aantreffen, bevestigen ons in het gevoelen, dat als de machinerie meer algemeen in zwang was, of liever dat als de Nederlandsche kapitalisten hun geld besteden, om den landbouw aantemoedigen en uittebreiden, dezelve alsdan, vooral in het onderhavige artikel, het dubbelde zoude afwerpen van hetgeen men tegenwoordig bekomt.

INDIGO.

De trap waarop deze tak van landbouw en nijverheid in het jaar 1828 gestegen is, doet denzelven reeds voorkomen als een der belangrijkste takken

takken van kultuur en nijverheid, waarop *Java* zich beroemen mag.

Alhoewel in de vroegste tijden reeds, in deze bezittingen de kultuur en fabrikatie van indigo, een onderwerp hebben uitgemaakt van de zorgvolle bemoeijenis diergene, aan wien de bloei en de welvaart dezer streken ter harte ging, (zie verhand. van den heer HOOIJMAN in de werken van het Bataviaasch Genootschap, 3[de] deel) zoo waren dezelve nogtans, na verloop van eenigen tijd en door den drang der omstandigheden, gedaald beneden alle pijl, zoo dat men zeggen moest, dat er op *Java* geen indigo-kultuur meer bestond, het was ten minste geen noemenswaardig artikel van exportatie meer, en voor hen die de overtuiging hadden, van hetgeen *Java* te dien opzigte zoude kunnen afwerpen, was het te bejammeren, dat die bron van rijkdom, al geheel uitgedroogd daarneder lag, terwijl in *Bengalen* dezelve als het ware schatten deed stroomen.

In min verwijderde tijden wel is waar, namelijk in den jare 1808, deed de vlijt en ijver van den werkzamen planter, de heer L. PETEL die tak van kultuur op *Java* wederom ontwaken, door eene indigo-fabriek op de Europi-

sche

sche wijze ingerigt alhier te vestigen, en ruime plantagien aan te leggen van eene soort van dat heestergewas, waarvan het zaad door hem van *Isle de France* was overgebragt.

Tot dien tijd had men op *Java* door gisting nog geen indigo bereidt, men mag dus den heer PETEL als den stichter beschouwen van dien belangrijken tak van landbouw en handel, waaraan *Java* veelligt binnen weinige jaren, een der anzienlijkste artikelen van uitvoer, geschikt voor de Europische markt, zal verschuldigd wezen; dan onaangezien zijne bestendige vlijt, onaangezien het welslagen van zijne rusteloze pogingen, waardoor hij in 1812 reeds indigo fabriceerde, die op de markten van *Londen* de keur wegdroeg boven de eerste soort van Bengaalsche indigo, onaangezien dat er bij het herstel van het Nederlandsch gezag in deze gewesten, door sommige anderen, zoo in het *Djocjokartasche* als *Pekalongangsche*, pogingen werden aangewend, om die kultuur en die fabrikatie eene grootere ontwikkeling te geven, is het nogtans eene onloochenbare waarheid, dat eerst in 1827 en 1828, door den prikkel die Uwe Excellentie aan den landbouw in het algemeen gegeven heeft, die tak van kul-

kultuur eene noemenswaardige uitbreiding bekomen heeft; aangenaam is het, de steeds aanwassende uitbreiding daarvan, gade te slaan, en Uwe Excellentie gelieve zich daarvan te overtuigen, door de inzage van de tabel n° 4, waaruit Haar blijken zal, dat in 1828 reeds 21 indigo-fabrieken bestonden en in werking waren, die, van welke korte dagteekening hun bestaan dan ook nog wezen mogt, niet alleen in hoedanigheid, maar ook reeds tot eene zekere hoeveelheid, voedsel aan den handel van *Java* op *Europa* verschaften.

Alhoewel in vergelijking van hetgeen de kultuur en fabrikatie dier verf-stof in *Bengalen* is, de massa van het fabrikaat over het verloopen jaar 1828 nog als van weinig belang, door sommigen zoude kunnen aangemerkt worden, zal men toch niet kunnen ontkennen, dat, in vergelijking van hetgeen *Java* sedert het herstel van het Nederlandsch gezag, in dit artikel, heeft afgeworpen, de tegenwoordige uitbreiding aanzienlijk is; buitendien wij herzeggen het, in 1825 bestonden er slechts *drie* indigo-makerijen, en men kan dus de vermeerdering tot een getal van 21, als ten hoogsten belangrijk doen voorkomen.

Wij

Wij hebben ons tot dus verre bepaald, om Uwer Excellentie aandacht te vestigen op die fabrieken, die door particulieren, in de verschillende residentien van *Java*, gevestigd zijn geworden; de Hoofd-kommissie heeft zich beijverd, om ook hen behulpzaam te wezen in het verkrijgen van het zaad, en van de verschillende indigo-soorten die hier op *Java* gevonden worden, maar hetgeen de belangstelling van Uwe Excellentie ten volle tot zich getrokken heeft, en waarvan zij dientengevolge den goeden uitslag met genoegen zal vernemen, is, dat ook de Inlandsche bevolking zich krachtdadig begint te beijveren, om de kultuur en fabrikatie der indigo uittebreiden, en dat de Regent van *Japara*, nevens den Tommongong SOETA DI LAGA alhier, twee dusdanige op de Europische wijze ingerigte fabrieken, hebben aangelegd.

De proeven die, dientengevolge in de Preanger Regentschappen genomen zijn, beloven de gunstigste resultaten; de Inlanders aldaar, onder de leiding van eenige Leden van de Sub-kommissie aldaar gevestigd, hebben het reeds zooverre gebragt, dat zij sommige monsters indigo vervaardigd hebben, die door de heeren Leden der factorij geschat zijn op ƒ $4\frac{1}{2}$ - het pond; de aan-

aanmoediging die Uwe Excellentie aan dien tak van landbouw gegeven heeft, door het gefabriceerde produkt, voor eene aan de zorg en den arbeid geëvenredigden prijs in 's Lands pakhuizen aantenemen, zoodat de Inlandsche planter en fabrikant, zonder veel moeite, zijn produkt van de hand kan zetten, doet ons de hoop koesteren, dat weldra meer of min aanzienlijke hoeveelheden van die verfstoffen, aan de markt zullen gebragt worden, en het zigtbaar bewijs opleveren, van den trap van volmaking waarop wij reeds gestegen zijn.

Wij hebben daarvan reeds eene proeve, op de openbare tentoonstelling van voorwerpen van landbouw en daaraan verwante takken van vlijt en nijverheid mogen hebben, en bij de grondbeginselen die wij hebben aangenomen, durven wij Uwer Excellentie de verzekering aanbieden, dat wij trapsgewijze vorderen, en meer tot een gewenscht resultaat naderen.

Wij hebben met al de indigo-sorten, die hier op *Java* gevonden worden, de noodige proeven aanbevolen, ten einde met zekerheid te weten, uit welke dier verschillende heestersoorten, men de meeste en fijnste verfstoffen bekomen kan. Het zoude mogelijk gewaagd zijn, te de-

dezen opzigte reeds eene stellige uitspraak te doen, dan van de vier indigo-soorten, die voornamelijk alhier gekultiveerd worden, te weten: de *indigo fera arborea*, *indigo fera purpurea*, *indigo fera argentea* en *indigo fera anil*, hebben wij van de tarom kambangan (indigo fera arborea. Linn.) de voldoendste resultaten bekomen, die resultaten komen hierop neder: dat die indigo-heester het bladrijkste is, en dat zij in vergelijking zelfs van de Bengaalsche, 40 per cent meerder verfstoffen bevat op eene gegeven hoeveelheid, dan alle andere.

Het zal mogelijk hier de plaats zijn, Uwer Excellentie de berigten medetedeelen, die wij in den loop van 1828, omtrent deze *indigo fera arborea* hebben ingewonnen.

Het is vooral in de Regentschappen *Limbangan* en *Garoet* (Preanger Regentschappen) dat men zich op de aanplant en uitbreiding van de indigo fera arborea (bij de Inlanders tarom kambangan) genaamd, toelegt, en de schoone monsters indigo, die wij uit de Preanger Regentschappen ontvangen hebben, en waarvan wij hierboven spraken, zijn uit dien struik getrokken.

Tot dus verre, wordt deze verfstof aldaar

niet

niet door fermentatie, maar door koking bereid, en zij hebben het reeds daarmede, zoo als uit de hierboven aangehaalde taxatie van hunne monsters blijkt, zoo ver gebragt, dat wij de regtmatige hoop durven voeden, dat zij spoedig de sedert eenige jaren verloren roem der zoogenaamde torentjes - indigo, weder zullen doen herleven.

De bedoelde indigo - heester, die bij den Javaan reeds sedert jaren herwaarts bekend is geweest, en waarvan wij de eer hebben hiernevens Uwer Excellentie eene teekening aantebieden, wordt niet met zaad voortgeteeld, maar door stekken; deze worden op de lengte van *twee* span gesneden, en in eene door en door bewerkte, en van onkruid gezuiverden grond, in geregelde tuinen geplant. Men moet zorgvuldig zich wachten, om in de eerste twee maanden na de planting, door het wieden of schoon houden der tuin, de stekken niet los te maken, aangezien dat alsdan de jong uitgesprotene wortels beschadigd worden, de boomen aan het kwijnen raken, en het plantsoen mislukt. Daarom wordt dan ook in eenen jong aangelegden indigo - tuin van deze soort, noch geploegd noch gewied, en men doet zulks dan eerst, als men

men zich overtuigd heeft, dat het plantsoen krachtig en weelderig genoeg staat. Men kan hetzelve drie maanden na de planting, even als alle andere indigo-soorten snijden, en de ontwikkeling heeft daarna, met even zoo veel, ja zelfs met meer kracht plaats. Er zijn Inlanders in het Limbangansche die verklaard hebben, twaalf jaren achter elkander van dezelfde struiken gesneden te hebben, van drie maanden tot drie maanden, en het zal niet noodig wezen Uwer Excellentie optemerken, welke groote voordeelen de indigo-planters zouden kunnen behalen, indien die opgave, door nadere ondervinding bevestigd wordt. Dit intusschen is waar, dat na het snijden de weder uitbotting van den heester bij de tarom kambangan sterker, dan bij eenige andere is; ook vergt die heester, die goede gronden en zorgen niet, die de overige indigo-soorten noodwendig vereischen. Wij hebben daarvan, op het etablissement van landbouw te *Krawang*, een sprekend bewijs gehad; aldaar was eenige tarom kambangan gelijktijdig met andere indigo-soorten geplant en gezaaid, en terwijl het gezaaide of in het geheel niet of zeer zwak uitschoot, bereikte de indigo kambangan, na verloop van

zes

zes maanden, eene zeer aanzienlijke hoogte en wel verre van door schraalte der bladeren, het uiterlijk teeken te voeren der schraalte des gronds, waren de bedoelde heesters integendeel in het weelderigst bladerendosch getooid, de uiterlijke kenmerken dragende van eenen krachtigen groei.

Hierenboven schijnt die heester zoo gevoelig niet te zijn aan den invloed en veranderlijkheid van het weder; zware regens of langdurige droogtens hebben daarop zulk eene onmiddelijk schadelijke werking niet, en naar alle waarnemingen heeft men tot dus verre ook nog geene enkele plantagie van tarom kambangan, door ongedierte, dat voor eenige indigo plantagien soms zoo noodlottig is, verwoest gezien.

Indien dus al die voordeelen door nader te nemen en reeds aanbevolen proeven bevestigd worden, dan twijfelen wij geenszins, of bij de meerdere zekerheid die zij aan de ondernemingen zal geven, de kultuur van deze indigo-soort, door de planters meer en meer uitgebreid zal worden.

De indigo-soort die nu het meest gekultiveerd wordt, is de indigo fera anil, die van drie maanden tot drie maanden, tienmaal kan gesneden worden; of-

ofschoon de laatste oogst niet meer in evenredigheid staat tot de eerste. Na dit tijdsverloop moet men nieuwe tuinen aanleggen en het behoeft naauwlijks opgemerkt te worden, dat indien de noodzakelijkheid daarvan kan vermeden worden, of over een grooter tijdvak kan loopen, dat het alsdan in het belang der planters en fabrikanten is, de tarom kambangan, die zulke fijne verfstoffe levert, meer en meer uittebreiden.

Wij maken hier geen gewag van de kultuur der indigo, die door de Chinezen en Inlanders voor eigene consumtie op de Chinesche wijze bereid wordt. Alhoewel dit produkt vrij belangrijk is en een vrij aanzienlijk vertier onder den Inlander heeft, ja zelfs ook naar andere plaatsen van den *Indischen Archipel* van hier vervoerd wordt, zoo hebben wij vermeend, bij die wijze van bereiding der indigo-soorten niet noodig te hebben, in het breede uitteweiden.

Indien de indigo kultuur en fabrikatie zich hiertoe bepaalde, dan zoude men zich voor den grooten handel, dat voordeel er niet van kunnen beloven, dat wij met zekerheid verwachten, bij de uitbreiding en vermeerdering der indigo-fabrieken op de Europische wijze ingerigt; en daar volgens alle berigten die ter onzer kennisse

zijn

zijn gekomen, bij eenen redelijken stand van prijs op de Europische markt, de planter en fabrikant van drooge indigo, ruimschoots hunne kosten en moeite kunnen beloond vinden, zoo vleijen wij ons, dat onder het systema van aanmoediging en bescherming hetwelk thans bestaat, en bij de weldadige inzigten die Zijne Majesteit de Koning met deze rijke gewesten heeft, zij ook ten dezen opzigte voor den Vaderlandschen, ja Europischen handel, een rijke bron van bloei en welvaart, steeds meer en meer zullen worden.

Wij begeven ons hier niet in eene beschrijving der wijze, waarop de meeste fabrikanten op *Java*, in de vervaardiging van indigo te werk gaan; het is dezelfde die in *Amerika*, *Bengalen* en andere gewesten gevolgd wordt, en daaromtrent vindt men, in verschillende werken, al de mededeelingen, die men zoude kunnen verlangen, maar het is mogelijk niet onbelangrijk, Uwer Excellentie nog medetedeelen, dat ons door eenige proeven gebleken is, dat de takken van de tarom kambangan, na in de gistkuip te hebben geweest, voor de kultuur niet verloren zijn, maar dat, daarna geplant, dezelve, indien de planting onmiddelijk geschiedt, even weeldrig voortkomen; het is op het etablis-

blissement van landbouw in het Krawangsche, dat die proeven genomen zijn, en er bestaan op het oogenblik aldaar twee tuinen, aangelegd met takken, die reeds in de gist-kuipen waren geweest, en waarvan de bladeren hunne verwstoffen ontlast hadden. Wij verzoeken Uwe Excellentie wel te willen opmerken, dat wij dit als een, onfeilbaren regel opgeven, wij vermelden slechts dat wij twee proeven genomen hebben, en wij onthouden ons stellig van in deze beslissend te spreken, tot dat nadere proeven ons zullen bewezen hebben of het slechts gunstige omstandigheden zijn geweest, die de twee eerste proeven wel hebben doen slagen, dan wel of het als eenen onfeilbaren regel kan worden aangenomen, dat men het hout van de tarom kambangan, na dat de bladeren zullen zijn uitgegist, nog tot stekken voor nieuwe aanplantingen zoude kunnen gebruiken.

Daar het bij de herleving der indigo-kultuur noodzakelijk is, ten einde de concurrentie met andere, op de markten van *Europa* te kunnen doorstaan, en de Javasche indigo voordeelig te doen verschijnen naast die van *Bengalen*, zoo hebben wij de verschillende Sub-kommissien aangeschreven, om de verschillende fabrikanten, die

die onder hen, mogten sorteren, aantemoedigen, om zich toeteleggen op de fabrikatie der eerste kwaliteiten; dat, dat het eenige middel is, waardoor hun fabrikaat met graagte van de hand zal kunnen worden gezet, hetgeen het geval voorzeker niet zou zijn, indien men mindere soorten ter markt bragt, die in kwaliteit moesten onderdoen voor die, welke in vreemde landen gefabriceerd worden. Wij hebben met genoegen gezien, dat ten dien opzigte de Javasche indigo reeds in *Europa* in 1828 eenigen roem verworven heeft, en wij hopen dat het verdere produkt, den reeds zoo vroeg verwonnen roem, zal handhaven.

Nopal (Opuntia) *Kultuur* en *Cochenille-teelt.*

De bijzondere belangstelling van onzen geëerbiedigden Koning, heeft aan deze gewesten dezen nieuwen bron van kolonialen rijkdom in het afgeloopen jaar geschonken. Zijne Majesteit heeft aan Nederlandsch Indië een tak van landbouw en nijverheid willen schenken, die aan andere gewesten schatten heeft verschaft en, in de overtuiging die zij had, dat de gelukkige luchtstreken van *Java* en de voor alle kulturen geschikte grond, veelligt de mogelijkheid aan-

boden, om dezelve te doen slagen, heeft haar dan ook noch tijd, noch geld, noch moeite doen besparen, om tot de bereiking van haar weldadig doel te geraken. Wij zullen hier niet in eene herhaling treden van al hetgeen, dat onder het oog van Uwe Excellentie, opzigtelijk de kultuur der Nopalplant et der Cochenille-teelt, in den loop van den jare 1828 plaats heeft gevonden. Wij zullen haar niet herhalen, al hetgeen haar reeds in bijzondere rapporten door hem (*), aan wien de verzorging dier kultuur en dier teelt bijzonderlijk te *Buitenzorg* was opgedragen, is medegedeeld geworden; maar wij hebben de overtuiging, dat zonder de belangstelling, die Uwe Excellentie zelve, in het welslagen van dezen belangrijken tak van landbouw aan den dag heeft gelieven te leggen, om dezelve onaangezien, al de opofferingen, die reeds plaats hadden gehad, op *Java* intevoeren, niet geslaagd zou zijn, en het is daarom, dat wij, even zoo zeer als wij onzen geëerbiedigden Koning als den schenker van dezen nieuwen tak van kolonialen rijkdom beschouwen, wij altoos Uwe Excellentie zullen aanmerken als diegeen, die door hare bijzondere zorgen en belangstelling die Ko-

(*) Het Lid en Secretaris onzer kommissie.

koninklijke weldaad, welke aan zoo veel wisselvalligheden onderworpen was, aan *Java* en Nederlansch Indië gewaarborgd heeft.

Wij durven haar als zoodanige aan Uwe Excellentie voordragen, niet alleen krachtens de verschillende berigten, die bij ons zijn ingekomen, maar ook volgens de proeven, die wij daarvan voor oogen hebben gehad, bij gelegenheid van de meergemelde, openbare tentoonstelling van voorwerpen van landbouw en nijverheid; want zoo als het Uwer Excellentie van elders is gebleken, heeft de kommissie van beoordeeling, hoofdzakelijk bestaande uit de aanzienlijkste kooplieden, verklaard, dat de Cochenille te *Buitenzorg* geteeld en gewonnen, met de beste Amerikaansche kan wedijveren, en zij heeft dan ook dientengevolge dat voorwerp de eere waardig gekeurd, om met goud bekroond te worden.

Die zoo gunstige uitslag is des te aangenamer, daar eenige weken na de aankomst van de Nopalplant en het Cochenille insekt in deze gewesten, de gegronde vrees ontstond, dat alhoewel de overbrenging naar herwaarts, op de gelukkigste wijze geslaagd was, dezelve echter vruchteloos zoude wezen.

Schoon

Schoon de heer VAN LUTZEMBURGH, die met het transport der Nopalplant en van het Cochenille insekt belast is geweest, door zijne vlijt en zorg, zes-en-twintig bevolkte Nopalplanten aan wal had gebragt, die door den kundigen natuuronderzoeker DIARD, naar *Buitenzorg* werden overgevoerd, om aldaar, aangezien de belangstelling des Konings, onmiddelijk onder het oog van Uwe Excellentie verzorgd te worden, en men *aldaar* meer naauwkeurigheid en oplettendheid dan elders, kon verwachten, bleek het nogtans weldra dat alhier, even zoo zeer als te *Kadix* en elders, het Cochenille insekt zich moeijelijk acclimateerde, daar binnen weinige weken, al de insekten die aan wal waren gekomen, tot op drie na uitstierven, en op de planten verdroogden; van deze weinig overgeblevenen, kwam er nogtans *een* tot vollen wasdom, en het is, doordien men insekt voor insekt, met eene kleine veder, en met behulp van een mikroskoop, op jonge uitspruitsels van de verharde planten die over zee waren gekomen, heeft geplaatst, dat men dezelve behouden heeft, en men nu een vijftigal, rijk met insekten bevolkte nopal-planten, in de te *Buitenzorg* wel ingerigte nopalerie bezit.

In-

Indien men in den letterlijken zin, de voorschriften van MENONVILLE en den kanunnik CABRERA gevolgd had, van namelijk die planten slechts te bevolken, die tot eenen vollen wasdom gekomen waren, dan gelooven wij te kunnen verzekeren, dat de Cochenille voor *Java* verloren zou zijn geweest, en schoon men in het aanleggen der plantagie en der behandeling van het insekt, zich ten strengsten gehouden heeft aan hetgene daaromtrent, bij meergemelde schrijvers voorkomt, zoo heeft men nogtans tot behoud van het insekt zelve, wel andere dan aan *hen* bekende en door hen voorziene middelen, zijne toevlugt moeten nemen; met hoeveel zorgvuldigheid en angstvalligheid, die proeven ook genomen zijn, zullen wij aan Uwe Excellentie niet herhalen, maar het is genoeg dat zij ten volle zijn geslaagd, en dat men zeggen kan, dat werkelijk tegenwoordig, de Cochenille op *Java* bestaat en tiert.

Het zou ongerijmd wezen, grooter resultaat te verlangen dan men reeds bekomen heeft, want als men nagaat, dat volgens MENONVILLE en CABRERA zelve, de plant alvorens zij bevolkt wordt, een ouderdom van een jaar moet bereikt hebben, en men daarbij in acht neemt, dat

de

de planten die overgebragt zijn geworden, allen zoo verhard waren door de ree-reize, dat het jeugdige insekt met den zwakken angel of tromp, onmogelijk door het oppervlies kon henen dringen; dan zal het, twijfelen wij geenszins als een gelukkig toeval kunnen beschouwd worden, dat men tot behoud van het jong geboren insekt op het denkbeeld is gekomen, van het dadelijk na de geboorte met een veêrtje, omzigtig op een versch uitspruitsel, waarvan het vlies nog zeer zacht was, overtebrengen, en daardoor te behouden.

Indien al de nopal-planten en cochenille insekten, die met de korvet de Leije zijn overgebragt geworden, in het leven waren gebleven, dan hadden wij voorzeker even zoo als zulks Uwer Excellentie bekend is, op verschillende plaatsen en in verschillende streken van *Java* beproefd, in welke derzelver, die planten en die insekten het beste slaagden; dan spoedig ontwarende, dat de aangebragte bevolkte nopal-planten geene *schudding* konden verdragen, en de volwassene insekten, de een na den ander, losraakten, was een verder transport ondoelmatig geweest, en het werd naderhand onmogelijk, toen wij tot op het hierboven vermelde geringe getal

tal gevallen waren; wij beschouwen het in de daad van achteren als een geluk, dat wij daar niet verder aan gedacht hebben, en dat wij ons hebben bepaald, toen eenmaal na rijpen rade de Cochenille naar *Buitenzorg* was overgevoerd, dezelve aldaar te bewaren en voort te teelen; dáár eens geacclimateerd zijnde, kunnen zij naar gelijkstandige en ook naar andere oorden van *Java* vervoerd worden, en op die wijze ter bereiking van het weldadig doel van den Koning, en van het bestendig streven van Uwe Excellentie, alom verspreid en vermenigvuldigd worden.

Wij hebben zooveel als in ons vermogen was, alles voorbereid en over geheel *Java* ingerigt, om die eventuele uitbreiding te bespoedigen; het natuurlijk middel daartoe was, (het insekt in genoegzame hoeveelheid bezittende) om de opuntia of echte nopal-plant te vernemigvuldigen, ten einde grootere plantsoenen te kunnen aanleggen, die eenmaal tot genoegzame wasdom gekomen, zonder vrees van door het daarop geplaatste insekt te worden uitgemergeld en verloren te raken, bevolkt te kunnen worden.

Wij hebben dan ook het genoegen Uwer Excellentie te berigten, dat van de 140 planten, die aanvankelijk zijn aangebragt geworden, reeds een

een getal van meer dan 800 afzetzels te *Buitenzorg* zijn overgewonnen, behalven dat te *Samarang*, *Passaroeang* en op het établissement ván landbouw, de opuntia zoo veel mogelijk vermenigvuldigd wordt. Wij hebben daarenboven uit de stalen die ons geleverd zijn, door den heer VAN BLOMMESTEIN, en door eenige planten die men in het Cheribonsche ontdekt heeft, reden van te geloven, dat de echte nopal op *Java* gevonden wordt, en indien die ontdekking zich bevestigen mogt, dan zouden wij voorzeker spoediger grootere vorderingen kunnen maken. De aard van den grond, die de nopal voor eene gunstige ontwikkeling behoeft, is ons intusschen na verschillende proeven, volkomen gebleken, en wij hebben ondervonden, dat zij geene zware, maar zeer luchtige, doch vruchtbare aarde behoeft, en dat eene te groote vochtigheid, de plant ten eenemale doet verrotten. De wijze waarop de beddingen zijn ingerigt en de tuinen worden aangelegd, is noch aan kosten, noch aan veel arbeid onderhevig, en wij voeden de regtmatige hoop, dat de bedoelde kultuur en teelt, zeer wel door vlijtige Inlanders zullen kunnen uitgebreid worden, en als wij eens tot die hoogte zullen gekomen

zijn,

zijn, dat de Javaan zich met deze tak van landbouw bezig houdt, dan twijfelen wij geen oogenblik, of zij zal even zoo als zij het voor *Amerika* is, ook voor *Java* eenen nieuwen bron van welvaart worden.

Wij worden te meer in dit denkbleeld bevestigd, daar onder het heerlijke klimaat van *Buitenzorg*, al de proeven die men aldaar genomen heeft, door alle jaargetijden heen, meer dan elders slagen, volgens de instructie van den kanunnik Cabrera en ook volgens Menonville, geschiedt, onder de *gelukkigste omstandigheden*, de geheele ontwikkeling van het insekt in 90, 80, ja soms in 60 dagen, en na dat het insekt te *Buitenzorg* geacclimateerd is geweest, heeft die geheele ontwikkeling, nooit meer dan 60 dagen noodig gehad, en is zij nooit door eenig vernielend insekt verwoest geworden; en daar men dientengevolge door alle jaargetijden henen, op wel uitgekozen plaatsen, de Cochenille zou kunnen teelen en oogsten, zoo zou men daarin, boven andere landen, bij voorbeeld *Kadix* en *Maltha*, alwaar men slechts *twee* hoogstens *drie* malen oogst, en men dikwerf met schadelijke insekten heeft te kampen, alhier een voordeel hebben, waarvan

van het onnoodig zal zijn Uwe Excellentie, de waarde in het breede te ontwikkelen. Behalven dit voordeel is er nog een ander, dat ons doet hopen dat de cochenille-teelt hier volkomen in het groot gelukken zal, dit namenlijk: dat volgens de verklaring van den heer Bisch, belast met het toevoorzigt over deze kultuur, het insekt alhier aanmerkelijk grooter is, ten gevolge van den invloed der lucht, dan te *Kadix*, en het is dit voordeel, gevoegd bij al de reeds aangehaalde, en bij het gemak, waarmede deze kultuur kan betracht worden, die ons doen hopen, ja stellig verwachten, dat de weldadige inzigten van onzen geëerbiedigden Koning, met der tijd zullen bereikt worden.

Wij hebben aan den heer A. J. Bik te *Batavia*, een bevolkt nopalblad gezonden, en volgens zijne berigten vermenigvuldigd zich het insekt ook aldaar even zoo voorspoedig, als te *Buitenzorg*. Zoodra de nopalplanten in genoegzame hoeveelheid voor handen zullen zijn, zullen wij de insekten na de verschillende subkommissien op *Java* zenden, om aldaar, naar de voorschriften die wij noodig zullen oordeelen ten dien opzigte te geven, voortgeteeld te worden; en wij twijfelen geen oogenblik, of er zullen

vee-

vele plaatsen op *Java* gevonden worden, waar de kultuur der nopal-plant, en de teelt van het cochenille-insekt, even zoo zeer als nu te *Buitenzorg*, slagen zullen; de grootste hinderpaal waartegen de kultuur der nopal-plant en de Cochenille te kampen heeft, is zoo als wij reeds zeiden, eene te groote vochtigheid; dan de beddingen zijn zoodanig ingerigt en met beweegbare daakjes (*) van nipa-bladeren, des noodig bedekt, dat ook deze zwarigheid volkomen als overwonnen kan beschouwd worden.

Wij hebben ons bij dit artikel in eene eenigzins breedvoerige en mogelijk te omstandige ontwikkeling begeven; wij hebben nogtans vermeend dat onze verpligting zulks medebragt, zoo om de belangrijkheid van dezen nieuwen tak van Landbouw, dien wij aan de Koninklijke welwillendheid verschuldigd zijn, als om dat het in de daad streelend is, te ontwaren, dat welke ook de zwarigheden mogen geweest zijn, waarmede men te kampen heeft gehad, die zwarigheden zijn overwonnen, en met den gelukkigsten uitslag bekroond geworden.

Ke-

(*) Overeenkomstig den wenk van den heer Reinwardt gegeven, bij eene noot op de Instructie van den Kanunnik Cabrera.

Kesoemba Kling of *Galoega* (Orlean) (Bixa Orillana.)

Kesoemba Djawa (Carthami Tinctoria) *saffloer*.

Deze verfstoffen hebben in het verloopen jaar 1828, even als in vorige jaren, de aandacht der Hoofd- en Sub-kommissien van Landbouw tot zich getrokken, dan daar wij na menigvuldige proeven genomen te hebben, de overtuiging hebben bekomen, dat men in de bereiding van die verfstof tot dus verre nog minder gelukkig geslaagd was dan in andere landen, zoo is door ons, na een monster Siamsche kesoemba, van eene kwaliteit zoo als die in den handel gezocht en gebruikt wordt, door middel van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij bekomen te hebben, aan de verschillende Sub-kommissien van Landbouw, eene aanschrijving gezonden, om zich aan dat formaat te houden, en ons tevens te berigten of er eenige hoop bestond, dat men eene gelijksoortige en gelijkvormige verfstof van dien aard, van *Java*, tegen dezelfde prijzen, in den handel zoude kunnen leveren. Alhoewel wij bij die gelegenheid de Sub-kommissien hebben uitgenoodigd, om zooveel mogelijk te trachten, de kleur der Si-

am-

amsche kesoemba te bekomen, zoo hebben wij dienaangaande nog geene voldoende antwoorden ontvangen, maar wij kunnen Uwer Excellentie verzekeren, dat, indien er mogelijkheid bestaat, om ook door de ontwikkeling van dezen tak van Landbouw, inwendige welvaart, en bloei van uitwendigen handel te bevorderen, dienaangaande door ons niets zal verzuimd worden.

Wat nu de saffloer (kesoemba djawa) betreft, daarvan zijn van *Tagal*, *Japara*, *Passaroeang* en *Banjoewangie* eenige monsters ingezonden, die door ons aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, in der tijd zijn aangeboden geworden, ten einde door middel van dat ligchaam, naar Nederland te worden gezonden, om met de waarde van dat produkt op de Nederlandsche markten, naauwkeuriger bekend te raken. Wij hebben gemeend dezen weg te moeten inslaan, om alzoo in de meerdere of mindere waarde, den maatstaf te vinden van dat gene, dat ons te doen zal staan, om die kultuur, die ook hier volkomen slaagt, nog meerdere uitbreiding te geven.

KURKUMA.

Meer dan in eenig vorig jaar, is de kultuur

van

van dit artikel betracht geworden; wij schrijven dit hoofdzakelijk toe, aan de meerdere navraag die er plaats heeft gehad, want volgens daarvan bestaande lijsten, is er van dat artikel gedurende het afgeloopen jaar uitgevoerd, eene hoeveelheid van 5,412 $\frac{61}{100}$ pikels.

Indien de prijzen bleven op dezelfde hoogte waarop zij in 1828 gestegen waren, dan lijdt het geen twijfel, of ook dit artikel zou in grooter hoeveelheid aangeplant worden.

Wij hebben monsters van de schoonste kwaliteiten ontvangen, en daar die kultuur met weinig moeijelijkheden gepaard gaat, en door den Inlander uit eigen beweging (aangezien het produkt ook een object van groote consumtie is) gedreven wordt; zoo ligt het in den aard der zaak, dat als er in den handel slechts behoefte naar dit artikel bestaat, *Java* ook aan die behoefte zal kunnen voldoen.

Alvorens wij van de verfstoffen afstappen, en tot de behandeling van andere takken van landbouw overgaan, zoo zij het ons geoorloofd Uwer Excellentie medetedeelen, dat door den ijverigen en werkzamen heer Bouman, die zich in zijnen hoogen ouderdom, nog steeds bezig houdt met al dat gene, dat voor den land-

bouw

bouw van eenig belang is, ter onzer kennisse is gebragt, dat het zoogenaamde stiklak, hetwelk zulk een' grooten tak van handel, tusschen *Bengalen* en *Engeland* uitmaakt, waarschijnlijk ook op *Java* gevonden wordt; het ware te wenschen, dat de hoop van den heer BOUMAN bevestige wierd. Wij behoeven zijnen ijver niet aantevuren, maar zullen het ons tot een genoegen maken, Uwer Excellentie de uitkomst van het nader onderzoek van den heer BOUMAN, te doen kennen.

Moerbezie-Kultuur, Zijwormen-teelt en Zijdespinnerij.

Ten einde aan dezen nieuwen en belangrijken tak van landbouw en nijverheid die uitbreiding te verzekeren, waarvoor dezelve vatbaar is, hebben wij ons aanvankelijk, daar wij de zijworm bezaten, die uit *Bengalen* naar herwaarts is overgebragt geworden, bevlijtgd, om ons het middel te verschaffen, van door het aanleggen van uitgestrekte moerbezie plantagien, eene groote hoeveelheid zijwormen van het noodige voedsel te voorzien. De proeven die wij al vroeger genomen hadden, hebben ons de overtuiging gegeven, dat de alhier aangebragte

zij-

zijwormen in deze streken, volkomen tierden en die overtuiging bekomen hebbende, vermeenden wij niet langer ons te moeten bepalen bij proeven in het klein, maar die op eene grootere leest te schoeijen.

Dientengevolge zijn door ons dan ook aan de verschillende sub-kommissien, onder welker ressort de zijworm gevonden werd, de uitnoodiging gezonden, om de hier, in groote menigte, voor handen zijnde moerbezie-boom, door den Inlander *bebassaran* genaamd, en die zeer weelderig groeit, door stekken aanzienlijk te vermeerderen. Die aanplantingen hebben niet alleen, op de landen *Matarman* en in sommige streken van de Bataviasche Ommelanden plaats gehad, maar ook te *Buitenzorg*, in de *Preanger Regentschappen*, *Cheribon*, *Tagal*, vooral *Samarang*, *Passaroeang* en boven al op het etablissement van landbouw in het Krawangsche, alwaar op dezen oogenblik reeds zeer uitgestrekte moerbezie-tuinen, die het voedsel aan een aanzienlijk getal zijwormen leveren, bestaan.

Wij twijfelen geen oogenblik bij de vorderingen, die wij in een kort tijdsbestek gemaakt hebben, of wij zullen zoo niet al dadelijk voor de

de exportatie, nogtans voor inwendige consumtie die op 150 à 200 pikels ruwe zijde geschat worden, binnen weinige jaren, eene aanzienlijke bijdrage kunnen leveren, want wij zijn door de zorg en vlijt, waarmede de heer Bouman, op het landgoed *Matarman*, de heer Bremmer, te *Samarang*, en den Oud-kapitein der Chinezen aldaar, even zoo zeer als de heeren Domis, te *Passaroeang*, Jessen, te *Tagal*, en vooral de Directeur van het Etablissement van landbouw te *Krawang*, reeds zoo ver gekomen, dat wij zijde op de openbare Tentoonstelling, hierboven reeds meer aangehaald, hebben mogen zien, die door den handel geschat is geworden, eene kwaliteit op *ƒ* 15 à 1,600: - de pikel, en die welke door Inlanders op het Etablissement gesponnen is geworden op *ƒ* 8 à 900. -, voor inwendige consumtie.

Hetgeen de hoop, die wij bij voortduring koesteren, bevestigt, is dit: dat wij tot dus verre, van geen enkele plaats van *Java*, waar de zijworm wordt voortgeplant, eenig berigt bekomen hebben, dat gemeld insekt alhier aan die ziekten en noodlottige toevallen onderhevig is geweest, die in andere streken, in *Bengalen*, in *China* en elders, het zoo vaak treffen. — De heer

Bouman hierboven vermeld, die lang in *Bengalen* gevestigd is geweest, heeft ten dien opzigte eene nota ingeleverd, die allerbelangrijkst is; en waaruit blijkt, dat bij de ondervinding die hij reeds ook hier bekomen heeft, het klimaat van *Java* allergeschiktst rekent, voor de ontwikkeling der witte zijwormen die wij bezitten.

Die volkomen ontwikkeling heeft alhier in 40 dagen plaats, en er zijn voorbeelden dat een enkel insekt tot 300 eijeren, die allen uitkwamen op hun tijd, heeft uitgeworpen. Bij zulk eene verbazende snelle ontwikkeling, waarvan men schier nog geen voorbeeld voor andere landen kan aanvoeren, en bij eene gunstige zamenloop van gelukkige omstandigheden, voeden wij de regtmatige hoop, dat zoo als wij straks zeiden, bij een bestendig volharden, *Java* binnen eenige jaren met een belangrijk koloniaal produkt, zal vermeerderd wezen.

Om dat heilzame doel zooveel mogelijk te bespoedigen, wordt alles door ons in het werk gesteld, en de bereiking van ons streven, wordt ons door de weldadige bescherming, die Uwe Excellentie aan den landbouw in het algemeen steeds verleend, zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt. De grootste zwarigheid die er bestond,

is

is dan ook goedgunstig in het afgeloopen jaar door Uwe Excellentie, op onze aanvrage uit den weg geruimd. Het kwam er voornamelijk op aan, om in hun vak bedreven spinners te bezitten, ten einde die te gebruiken, om op de verschillende plaatsen van *Java* waar de zijwormenteelt min of meer gevestigd is, de Inlanders het noodige onderrigt te geven, om goede en in den handel of voor de consumtie gewilde zijde te leveren. Wij hebben gemeend geen' beteren weg te kunnen inslaan, dan onder goedkeuring van Uwe Excellentie, kundige werklieden uit *Bengalen* te ontbieden; welk ontbod reeds eenen geruimen tijd geleden geschied zijnde, ons doet hopen weldra in de gelegenheid te worden gesteld, van op de verschillende punten van *Java*, waar men onderrigt van deskundigen nog noodig zou kunnen hebben, de zoodanigen te kunnen zenden. Het zou mogelijk niet onbelangrijk zijn om te trachten van met der tijd eenige Europische zij-spinners te bekomen. Wij onderwerpen dit aan het verlicht oordeel van Uwe Excellentie, ons overtuigd houdende dat als de zijwormen-teelt op *Java*, die hoogte zal bereikt hebben, waarvoor wij vermeenen dat zij vatbaar is, als dan ook on-

der

der het vaderlijk bestuur van onzen geëerbiedigden Koning, en de welwillende bescherming van Uwe Excellentie, die zich den bloei dezer gewesten zoo ter harte trekt, ook alle middelen in het werk zullen worden gesteld, die noodig zullen bevonden worden, om dezen nieuwen tak van landbouw en nijverheid te doen bijdragen, tot vermeerdering van inwendigen voorspoed en tot uitbreiding van den handel.

Wij hebben reeds uit *Cochin China* eene verbeterde zij-haspel bekomen, waarmede men op het etablissement van landbouw te *Krawang* werkzaam is, en wij bevlijtigen ons om in de machinerie, op de eenvoudigste wijze, zoo als zulks voor de Inlanders noodzakelijk is, die verbeteringen daartestellen, die voor de bevordering der zaak zelve, nuttig kunnen zijn. Ook ten dezen opzigte, zullen wij als de tijd daar is, van de Europische vorderingen gebruik trachten te maken, om den Indischen bloei en de welvaart, en dientengevolge den grooten handel te bevorderen.

KATOEN-TEELT.

Het zal niet noodig zijn Uwer Excellentie te herinneren, dat in vroeger jaren en tijdens het be-

bestaan der Oost - Indische Kompagnie, eene vrij aanzienlijke hoeveelheid katoenen garens jaarlijks naar Nederland werd gevoerd; dan ook deze tak van landbouw en nijverheid was aanmerkelijk vervallen, en onaangezien de proeven die men in 1817 en 1818 en later genomen heeft, om de fijnste katoen soorten op *Java* in het groot te kultiveren, moeten wij belijden, dat die kultuur nog niet tot die hoogte was gekomen, die wij zoo gaarne zouden zien, dat zij bereikte. Wij beschouwen de kultuur der fijne katoen soorten als een der belangrijkste takken van landbouw; daar het voorzeker niet te ontkennen is, dat als men het in Nederlandsch Indië, zoo ver konde brengen, dat men de ruwe grondstof voor het fabrikaat van lijnwaden in Nederland verschaft, om van daar bewerkt weder naar Indië te worden over gebragt, en ter voldoening aan de onmisbare behoefte van eene bevolking van dertien millioen gebruikt te worden; dat wij alsdan grootelijks het schoonste verband zouden bevorderd hebben, dat tusschen eene Kolonie en het Moederland steeds bestaan moet, namelijk: eene ruiling als het ware, van ruwe producten en deugdzaam fabrikaat.

Al-

Alhoewel het er verre af zij, van dit zoo gewenschte resultaat reeds bereikt te hebben, is deze tak van kultuur nogtans, vooral in den jare 1828, aanmerkelijk aangemoedigd, en hebben wij over dat tijdsbestek eenige gunstige proeven ontvangen, die ons in de hoop bevestigen, dat de fijnste katoen-soorten veelligt in deze gewesten zullen slagen; dit is ten minste zeker, dat wij van verscheidene streken van *Java* de schoonste monsters *Fernambuco*-, *Bourbonsche*-, *Bengaalsche*-, *Boutonsche*- en *Balische*-katoen ontvangen hebben; zoodat er geen twijfel meer bestaat, en reeds lang niet bestaan heeft, of deze soorten kunnen op *Java* gekultiveerd worden; dan die kultuur was nog niet op die groote schaal gedreven, die haar voor den handel zoo belangrijk kon maken, en het is eerst sedert, wij door de zorg van Zijne Majesteit, en menschen en zaden bekomen hebben uit *Amerika*, dat men de proeven in het groot met de *Fernambuco*- en *Georgia*-katoen, overeenkomstig de ten dien opzigte ontvangene en aan ons medegedeelde instructien, begonnen heeft. De tijd is nog niet gekomen om te oordeelen of zij aan de verwachting hebben beantwoord; want alhoewel onmiddelijk na den ont-

vangst,

vangst, door ons de verschillende zaden onder de Sub-kommissien zijn verdeeld geworden, zoo waren, volgens alle ingekomene berigten, de meeeste dier zaden te oud of verstikt, zoodat zij bijna nergens geslaagd zijn; het zal daarom van belang wezen, en wij nemen de vrijheid, zulks aan de aandacht van Uwe Excellentie aantebevelen, dat men bij de verzendingen van zaden naar herwaards, de grootste omzigtigheid en zorgvuldigheid voor oogen houde; ons bedunkens moet nimmer het enkelde zaad, van deszelfs katoen ontdaan, naar herwaards gezonden worden, maar dient men het daarin te laten, om dat de ondervinding ons reeds bewezen heeft, dat zaad, hetwelk alzoo aangevoerd is, volkomen slaagt. Het is ook op die wijze, dat de heeren Torreao en Baros, hunnen voorraad van Fernambuco-zaad hebben aangebragt, en schoon de proeven die de heer Baros op het etablissement van landbouw genomen had, ten eenemale mislukt zijn, doordien hij zonder eenige wijziging in acht te nemen, alhier even als in *Amerika* te werk wilde gaan, zoo hebben wij nogtans, volgens berigten bij ons van *Pekalongan* ingekomen, de hoop, dat de heer Torreao, die genoemde residentie heeft uitgeko-

kozen om aldaar zijne plantagie aanteleggen, beter slaagt; maar zoo als wij straks de vrijheid namen Uwer Excellentie optemerken, is de tijd nog te kort, om eene gegronde uitspraak te doen.

Dan hoe dit ook zij, het kan geen vraag meer wezen, of de fijnste katoen-heester hier voortkomt; want wij gelooven niet te veel te zeggen, (met uitzondering nogtans van de *Georgia-* katoen) dat alle katoen-soorten op *Java* gevonden worden, en dat het alleen te wijten is, aan de moeijelijkheden die men ondervindt, om de katoen-dop tegen het invreten van een zeker insekt te behoeden, die beletten, dat men in dezen zoo belangrijken tak van Landbouw, *tot dus verre*, nog geen ondernemingen in het groot gedaan heeft. Daar de planters met zoo veel zekerheid vele andere kultures kunnen ondernemen, wagen zij het niet om met zware onkosten plantagien aanteleggen, waarvan de uitkomsten zoo wisselvallig zijn, en hun aan zoo veel schaden blootstellen: Om zooveel mogelijk in dat euvel te voorzien, hebben wij de noodige proeven laten nemen, in welke grond soorten, de fijnste katoen het beste slaagde, en op welke derzelve zij het minste hadde te lijden van

van de hierboven vermelde insekten; wij hebben daaromtrent reeds eenig belangrijk licht bekomen, daar wij ondervonden hebben, dat diezelfde katoen-heester, die in zware en vette gronden, veel van de insekten te lijden had, en daardoor verwoest werd, zich prachtig en zuiver ontwikkelt en groote vruchten voortbrengt, in een woord, alle kenteekenen draagt van kracht en voorspoed, op ligte zandachtige aarde; wij zullen deze proeven doorzetten, en indien dezelve naar wensch slagen, dan, wij herhalen het, bestaat er bij ons geen twijfel aan, of de teelt van den fijnen katoen-heester zal aan *Java*, even als aan andere Gewesten, eenen nieuwen trap van bloei en rijkdom verschaffen.

Het is Uwer Excellentie even zeer als aan ons bekend, dat er intusschen veel katoen op *Java* door den inlander geteeld wordt, en de lijsten van den inlandschen handel getuigen, dat er in dat artikel reeds in dezen Archipel eene vrij groote levendigheid bestaat; maar de soorten die de Inlanders kultiveren zijn wel voor Indische consumtie, doch niet voor de Europische markten geschikt, en, bijaldien zij al eens, eenige fijne katoen-heesters, waartegen zij de be-

bezwaren zeer wel kennen, kultiveren, dan is het om van het produkt, het een of ander kleedingsstuk te vervaardigen, dat bij hen als een voorwerp van weelde bewaard wordt, om bij plegtige gelegenheden te gebruiken. Dit neemt nogtans, zoo als wij reeds zeiden niet weg, dat indien wij gelukkig genoeg zijn, om een middel te vinden tegen de verwoesting, die deze vernielende insekten, vooral in de Fernambuco en Bourdonsche katoen aanrigten, wij alsdan die takken van Landbouw tot eene hoogte zullen zien stijgen, die dezelve voor den handel op Nederland en voor het fabriek-wezen aldaar, zoo belangrijk maken. Wij weten, voor welke schatten ons Vaderland, voor dat ruwe produkt nog aan andere landen cijnsbaar is; wij gevoelen welk eene aanwinst het wezen zou, voor den Vaderlandschen handel en scheepvaart, indien de grondstoffen voor de Nederlandsche lijnwaden uit Indië konden verschaft worden; en wij vleijen ons, dat daar die overtuiging bij ons heerscht, Uwe Excellentie de verzekering zal gelieven aantenemen, dat wij alle onze vermogens zullen inspannen om door zorg, vlijt en ijver, de weldadige inzigten van den Koning te bereiken, en alzoo aan onze verpligtingen te voldoen.

Al-

Alvorens dit artikel te eindigen, zij het ons vergund, nog kortelijk Uwer Excellentie te berigten, dat alhoewel zoo als wij hierboven aanstipten de meeste in 1828 aangebragte katoenzaden niet geslaagd zijn, er nogtans eenige *Georgia* of *Sea-island* katoenpitten zijn opgekomen, en dat door ons zorg is gedragen, dat de daarvan komende vruchten zorgvuldig tot het doen van nieuwe aanplanting bewaard worden; ten opzigte van deze katoen-soort hebben wij eene in de Engelsche-taal geschrevene instructie bekomen, en dezelve in het Hollandsch doen overbrengen, met oogmerk, om haar aan de verschillende Sub-kommissien en planters, tot hun narigt uit te reiken, zoo als zulks ook plaats heeft gehad met betrekking tot de *Fernambuco*-katoen.

VLAS-SOORTEN:

Bengaalsche en *Chinesche-goenie*, *Teboesoro*, *Widjinan*, *Pisangbatoe*, *Widoerie*, *Elaeloe*, *Tji-plokkan*, *Oesaran* en anderen.

Het is over bekend dat tot het vervoeren der stapel produkten, *Java* nog cijnsbaar was aan *Bengalen*, en andere vreemde landen, voor eene

som

som van 2 *à* 3 *maal - honderd - duizend* guldens, voor de vereischt wordende zakken; het lag in den aard der zaak, dat een land waar de vegetatie zoo prachtig is, onder de duizende plant-soorten die hetzelve oplevert, ook wel de een of andere zou bezitten, die even als de goenie en andere vlas-soorten, geschikt was, om voor emballage-goed, zakken en touwwerk, gebezigd te kunnen worden. Dit vermoeden is dan ook, door de gunstigste uitkomst bekroond geworden; want niet alleen, dat men ontdekt heeft, dat al de hier in den hoofde vermelde vlas - soorten de gewenschte eigenschappen bezitten, maar zijn wij reeds zoo verre gevorderd dat de heer Buijn van *Indramaijoe*, zakken op de maat van *een* pikel vervaardigd heeft, die voor de Bengaalsche goenie-zakken niet behoeven onder te doen, en waarvan hij op de openbare Tentoonstelling, *de honderd stuks*, als *f* 20 : — kostende heeft opgegeven; terwijl dat zelfde getal van *Bengalen*, hier *f* 40 : — à *f* 50 : — geldt.

Wij rekenen het van onzen pligt ter kennisse van Uwe Excellentie te brengen, dat te dien opzigte de heer Domis van *Passaroeang* grooten lof verdiend. De kultuur der Teboesoro

voor-

vooral, wordt door hem bij de bevolking ten sterksten aangemoedigd, en de schoonste bewijzen hebben wij reeds mogen erlangen, van het wel slagen van zijne pogingen. Een weefgestoelte is door hem vervaardigd om de Inlanders doelmatiger te doen werken, en er bestaat geen twijfel, dat wanneer zij eenmaal aan dien arbeid gewoon zijn, en zullen ondervonden hebben, dat zij spoediger dan op hun wijs een beter fabrikaat bekomen, die tak van nijverheid en de daaraan verbonden tak van landbouw, zich ook meer en meer zullen uitbreiden. Hier door zullen wij weldra het gewenschte doel bereikt hebben, om ons te bevrijden van de noodzakelijkheid, die tot dus verre bestaan heeft, om het geen wij, tot emballage en zakken-goed voor het transport van onze produkten noodig hadden, bij andere, tegen hooge prijzen, te moeten inkoopen.

De Bengaalsche en Chinesche-goenie wordt tegenwoordig ook op *Java* voortgebragt, en volgens de berigten bij ons van de Sub-kommissien ingekomen, slaagt zij op vele plaatsen ten volle, even zoo wel, als alom op *Java* de hennip en vlas volkomen voortkomen. Er bestaat dus geen twijfel, voor het geen wij hierboven zeiden, dat wij weldra tot het voldoen van on-

onze behoeften in dezen, tot *Bengalen* onze toevlugt niet meer zullen behoeven te nemen; maar op onze beurt, mogelijk met der tijd, daarmede in concurrentie zullen kunnen treden.

Wat de touwwerken betreft, vervaardigd, uit de tjiplokkan en pisangbatoe (een soort van wilde pisang, die in al de bosschen van *Java* in onnoemelijke hoeveelheid gevonden wordt) en van de elaeloe, insgelijks een boom die zeer algemeen is, daarvan hebben wij de schoonste monsters van *Soerabaija* ontvangen. Wij hebben daaromtrent in der tijd de eer gehad Uwer Excellentie te dienen van berigt, en het is ons aangenaam bij dit ons algemeen verslag ter harer kennisse te kunnen brengen, dat wij de verschillende touwwerken, die van *Soerabaija* zijn ingekomen, ter beproeving van het marine departement hebben gezonden en dat wij van hetzelve een zeer voldoend antwoord bekomen hebben; schoon dit aantwoord den 5den januarij 1829 eerst is ingekomen, geldt het nogtans voorwerpen die in 1828 gefabriceerd zijn geworden, en wij nemen daarom de vrijheid Uwer Excellentie onder bijlage litt. *A* het proces-verbaal aantebieden, dat ons van wege het marine departement over de onderhavige zaak

is

is toegezonden; Uwe Excellentie zal daaruit ontwaren dat de vorderingen die ook in dat opzigt in den jare 1828 gemaakt zijn, niet van belang zijn ontbloot, te meer daar, volgens de verklaring van het marine departement, het op *Java* gemaakte touwwerk geschikter voor de behoefte van den zee-dienst is, dan het geen men tot dus verre van *Menadoe* bekwam.

Wij hebben ons de aanmerkingen van het marine departement ten nutte gemaakt, en dientengevolge op de Tentoonstelling van dit jaar touwwerken van *Soerabaija* gehad, die in kwaliteit en in wijze van bewerking verre weg de keur, boven die van 1828., hebben weggedragen.

Wij hebben opzettelijk de zijde, katoen en vlas-soorten achter elkander afgehandeld, om dat wij vermeenden, dat zij min of meer behoorden te volgen, en dezelve in de daad in het groote belang der zaak, eene eerste plaats verdienden; het zij ons dan nu vergund, overtegaan tot andere koloniale kulturen, die mogelijk eene vroegere melding hadden verdiend om derzelver belangrijkheid, maar die niets van die belangrijkheid zullen verliezen, door iets later verhandeld te worden.

Het

PEPER-KULTUUR.

Het is naauwelijks noodig te herinneren dat in vroegere jaren het Rijk van *Bantam*, en het eiland *Sumatra*, een hoeveelheid peper aan den handel verschaften, die verre overtrof het geen naderhand uit de Indische bezittingen getrokken is; en het valt niet te ontkennen dat de peper-kultuur in de laatste jaren, eene vermindering en eene verachtering heeft ondergaan, die daarom te meer te bejammeren is, om dat de Javasche peper, zulk eene aanzienlijke plaats in den algemeenen wereldhandel vervulde.

Bij de herleving van den landbouw op *Java*, is ook dit artikel aan de aandacht van het Gouvernement niet ontsnapt, en wij hebben getracht, zoo veel in ons vermogen was, de bedoelingen van het bestuur ook in deze te bevorderen. De verschillende instructien die opzigtelijk deze kultuur, in den jare 1828 vervaardigd zijn, en nader door Uwe Excellentie zijn gearresteerd, zullen die wijziging aan de reeds vroegere aanmoediging gegeven hebben, die dezelve voor het welzijn dezer gewesten, het heilzaamste zullen maken.

Ook zijn in 1828 alom op *Java* belangrijke aanplantingen van peper ranken gedaan, zoo als Uwe

Uwe Excellentie zal ontwaren, uit de opgave hier achter sub n°. 5 eerbiedig aangeboden; en alhoewel alle aanplantingen niet volkomen geslaagd zijn, zoo bestaat er hoegenaamd geene reden om niet stellig te durven verzekeren, dat, indien die aanplantingen zorgvuldig worden aangevuld en voortgezet, *Java* wederom binnen eenige jaren eene aanzienlijke hoeveelheid peper, in den schoot des algemeenen handels zal storten. Daar de nieuwe aanplantingen slechts van 1827 en 1828 dagteekenen, en drie of vier jaren behoeven, om vruchten te kunnen afwerpen, zoo kunnen wij Uwe Excellentie over het afgeloopen jaar geene andere resultaten aanbieden, dan die, welke gelegen zijn in de stellige verwachting welke wij koesteren, dat ook die tak van landbouw, welke door Uwe Excellentie zoo bijzonder is aangemoedigd geworden, in den vervolge zal medewerken, tot vermeerdering van den bloei van *Java*, en van deszelfs handel met Nederland.

Wij moeten Uwer Excellentie omtrent de *kaneel*, die wij daarom slechts met een enkeld woord aanstippen, hetzelfde zeggen; wij zouden in eene te groote wijdloopigheid vervallen, indien wij over die takken van kultuur,

welke tijd behoeven om resultaten te kunnen opleveren, even breedvoerig wilden handelen, als over die, welke reeds tot den meerderen of minderen bloei dezer gewesten bijdragen.

Dit neemt niet weg dat wij ons in 1828 beijverd hebben, om de Ceijlonsche kaneel daar te plaatsen, daar wij vermeenden dat dezelve het beste zoude slagen. En dewijl er in de residentie *Cheribon*, zeer geschikte gronden naar onze meening, voor die kultuur gevonden worden, hebben wij aldaar de Sub-kommissie uitgenoodigt, om eene regelmatige plantagie van dat keurige gewas aanteleggen, welke tevens tot eene pepinière zou kunnen dienen. Wij hebben tot dat einde de residentie *Cheribon* boven andere gekozen, aangezien de bevolking aldaar zich zeer toelegt op de teelt en den handel der zoogenaamde Wilde- of Bengaalsche-kaneel, en er dientengevolge menschen gevonden worden, die meer dan elders met de behandeling van eene kaneelsoort, die toch ook geschild moet worden, bekend zijn.

Wij zullen bij het verslag van 1829 welligt in de gelegenheid zijn, meer daadzaken omtrent deze twee takken van kultuur te kunnen aanvoeren; maar in verband beschouwd

met

met hetgene dat reeds in vorige verslagen gezegd is, legt het in den aard der zaak, dat wij nog eenigen tijd zullen moeten wachten alvorens in deze eenige meer voldoende resultaten te kunnen leveren.

KAKAO-TEELT.

Men kan eigenlijk niet zeggen dat deze kultuur van eene nieuwe invoering is, daar men bijna overal en vooral te *Soerabaija* en in den oosthoek van *Java*, de schoonste kakao-boomen aantreft; maar dit is zeker, dat men in de jaren 1827 en 1828, zich op sommige plaatsen meer bijzonder heeft toegelegd, om deze kultuur, die ook niet zonder belang is (vooral als men eens zoover zal gekomen zijn, van het produkt naar de Spaansche Bezittingen, waar het grooten aftrek heeft, te kunnen uitvoeren), opzettelijk uittebreiden.

Daar de kakao over het algemeen op *Java*, zoo als wij zeiden, zeer wel slaagt, en die boom als hij eenmaal gevat heeft, *hier* weinig zorgen behoeft, zoo hebben wij aanbevolen, om daarvan op verschillende gronden eenige aanplantingen te doen; hierop hebben wij dan ook het berigt ontvangen dat de Resident van *Pekalongan*, en vooral de heer DE STURLER aldaar

daar

daar, aan die uitnoodiging voldaan hebben; de tijd zal moeten leeren welk voordeel deze kultuur afwerpt, en daardoor beslissen, of zij op *Java* naast zoo vele andere, kan uitgebreid worden, dan wel, of men haar voor minder rijke streeken moet overlaten.

TABAK.

In de bijzondere belangstelling die Uwe Excellentie aan dezen tak van kolonialen landbouw aan den dag heeft gelegd, meenen wij het zigtbare bewijs te vinden, dat zij, even als wij, de overtuiging heeft, dat bij de gewenschte ontwikkeling van dit artikel, er ook door hetzelve eene nieuwe bron van rijkdom zal geopend en nieuw voedsel voor den handel verschaft worden. Wij zeggen een nieuwe bron, niet om dat de kultuur van den tabak in deze gewesten nieuw is: want het is over bekend, dat alom over geheel *Java* en vooral in het Limbangansche, Karang-Kobarsche, de *Kadoe*, het Malangsche en Bezoekische, de Chinesche tabak voor Inlandsche consumtie en voor de behoefte van den *Indischen Archipel*, zeer in het groot wordt geteeld, zoo zelfs, dat, dat onaangezien de oorlog de *Kadoe* in 1828 nog 60,000 kranjangs heeft uitgevoerd,

en

en *Karang-Kobar* 35,000 pikels over hetzelfde jaar, om van geene andere plaatsen te spreken; — maar wij noemen die bron nieuw, sedert wij door de zorgen van Zijne Majesteit ons verrijkt hebben gezien, met de wel verzorgde zaden der edelste tabak-soorten, die als het ware geheel *Europa*, en in het bijzonder ons Vaderland, dat de roem der bereiding boven alle andere volken wegdraagt, voor zoo vele millioenen aan *Amerika* cijnsbaar maakt. Wij hebben dan ook reeds over den jare 1828, eenige gunstige vooruitzigten zich zien openen, en wij wachten elken oogenblik de bevestiging der hoop die wij koesteren, dat namelijk, de *Havannah, Varinas* en *Marijlandsche*, hier even zoo weelderig als in hun moederland groeijen. Wij zullen hier niet spreken van het welslagen der proeven, die, onder het oog van Uwe Excellentie, te *Buitenzorg* genomen zijn, daar zij zich voorzeker even als wij, door de kracht, waarmede de plant zich heeft ontwikkeld, de groote en zwaarte die het blad heeft bereikt en de geur die het na de drooging bezat, heeft overtuigd, dat werkelijk dat produkt hier tiert, als of het op *Java* te huis behoorde.

Er zijn, zoo als wij zeiden, alom proeven aanbe-

bevolen, en wij twijfelen geen oogenblik, of de zorgen, die door de Leden der Sub-kommissien voor die kultuur gedragen worden, zullen haar weldra tot eenen belangrijken trap van bloei opvoeren. Het zal echter de vraag zijn, of de tabak die hier geteeld wordt, en onder de Inlanders eene zeer hooge waarde heeft, naar *Europa* met goede rekening zal kunnen overgevoerd worden, en of dezelve daar dezelfde prijzen zal gelden, die men er hier voor bekomt; dan hoe dit ook zij, het is eene belangrijke aanwinst van de beste tabak-soorten te bezitten, en, als wij het geluk hebben, dat de kwaliteit die te *Buitenzorg* is gekultiveerd, en die welke de heer DOMIS van *Passaroeang* naar herwaarts heeft overgezonden, op de Europische markten de vergelijking met de Amerikaansche tabak-soorten kan doorstaan; dan is er geenen twijfel of *Java*, waarvan de overgroote vruchtbaarheid boven alle beschrijving is, zal met der tijd ook voor een groot gedeelte, de Vaderlandsche markt-plaatsen van dit produkt kunnen voorzien.

THEE.

De van dezen nieuwen tak van landbouw sedert

1827

1827 aangelegde plantagien, zoo te *Buitenzorg* als te *Garoet* (in het Regentschap *Limbangan*), hebben zich in het verloopen jaar op eene wijze ontwikkeld, die verre de verwachting overtreft, welke wij aanvankelijk daarvan koesterden. Wij behoeven Uwer Excellentie niet te herhalen, al hetgeen wij reeds bij vorige gelegenheden, over de belangrijkheid van de thee-kultuur in het midden hebben gebragt; en het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat, als men op *Java* eene genoegzame uitbreiding aan dit artikel kon geven, de voordeelen die daaruit voor den handel zouden ontstaan, onnoemelijk zouden wezen.

Het is dan ook ter beproeving of dat groote doel zoude kunnen bereikt worden, dat Uwe Excellentie ter onzer beschikking al de middelen, die tot het nemen van eenige doelmatige proeven noodig waren, gesteld heeft; en wij rekenen het van onzen pligt Uwer Excellentie het resultaat dier proeven, die aanvankelijk boven alle verwachting geslaagd zijn, hier te moeten aanbieden.

Daar wij de overtuiging bezaten, dat de bereiding der thee door de Chinezen, waarvan zulk eene talrijke menigte zich op *Java* bevindt,

zon-

zonder twijfel beter zou geschieden, dan door eenig ander; zoo hebben wij het geluk gehad in 1828 een paar Chinezen te vinden, die eenige monsters thee, uit de plantage van *Buitenzorg* bereid hebben, en die zich ook in Mei van datzelfde jaar naar *Garoet* hebben begeven, om te onderzoeken, of de thee-heester, die in die bergachtige streeken was overgebragt, dezelfde soort van thee uitleverde.

Wij zullen hier in geene herhaling treden van al hetgeen bij onze speciale rapporten reeds aan Uwe Excellentie is bekend gemaakt, maar het zal haar aangenaam zijn, uit de hiernevens gevoegde missive van heeren Directeuren der Faktorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij, sub litt. B., te ontwaren, dat wij in der daad reeds zulke thee hebben geleverd; dat er geen twijfel meer bestaat, of bij eene goede keuze van grond en van doelmatige middelen, ook dit artikel ten volle op *Java* zal kunnen worden voortgebragt.

Hetgeen ons in deze stelliger doet spreken, dan wij mogelijk wel anders zouden hebben kunnen doen, is aan eene gunstige zamenloop van omstandigheden toeteschrijven: De heer Jacobson namelijk, die van wege de Directie

der

der Nederlandsche Handelmaatschappij, als expert en thee proever na *China* was gezonden, heeft tweemaal na de afloop van zijne werkzaamheden in *China*, zich op *Java* bevonden, en daar heeren Directeuren der alhier gevestigde Factorij, bestendig aan zijne proef de monsters onderworpen hebben, die wij aan dezelve toezonden, met verzoek om ons. hunne gedachten daarover wel te willen mededeelen, zoo bekwamen wij eene uitspraak, die allezins voldoende was, om ons tot maatstaf te strekken der vorderingen die wij maakten; want daar de heer JACOBSON bekend staat als iemand, die in zijn vak uitmunt, zoo was zijne oordeelvelling over de verschillende proeven die genomen werden, belangrijker, en meer afdoende, dan van eenig ander; en wij aarzelen dan ook geen oogenblik om dientengevolge, de verklaring reeds hierboven gegeven, nogmaals ten volle te bevestigen: dat bij eene goede keuze van grond en middelen de thee-kultuur op *Java* in het groot zal kunnen ondernomen worden.

Het is Uwer Excellentie reeds bekend, dat wij om dat doel te bevorderen, alle middelen in het werk gesteld hebben, om uit *China* zelve, meer zaad te bekomen, want alhoewel de thee-

hees-

heesters die hier aanwezig zijn, reeds eene groote hoeveelheid zaad, en een daaruit getrokken jong plantsoen hebben afgeworpen, zoo was het echter noodzakelijk dat wij, om de proeven op eene grootere leest te nemen, ons de middelen verschaften, die wij hier aanhalen.

Ofschoon de thee-struik die wij nu bezitten, uit Japans zaad is voortgekomen, zoo zijn wij nogtans door eenige ontvangene Chinesche thee-boompjes, in de gelegenheid geweest, van ons te kunnen overtuigen, dat die twee, uit verschillende gewesten getrokkene thee-soorten dezelfde zijn. Er bestaat wel is waar, eenige varieteit; maar naar al hetgeen wij vernomen hebben, wordt die in *China* ook gevonden, en het is ons reeds gebleken dat het verschil dat er tusschen de geprepareerde theeën bestaat, alleen te weeg wordt gebragt (ten minste hoofdzakelijk) door de plukking, preparering en sortering; want door de zorgen van den heer Jacobson voormeld, hebben wij reeds monsters van groene- en zwarte-thee, ja zelfs van *Souchon* en *Pecco* bekomen.

Wij hebben daarvan het bewijs mogen zien, op de onlangs gehoudene tentoonstelling, waarvan de eerste Javasche thee, aan het oog en het

oor-

oordeel, van het publiek is onderworpen geworden, met dat gelukkig gevolg, dat de kommissie van beoordeeling, aangezien de vorderingen, die er waren gemaakt, het regtmatig oordeelde, om dat nieuwe voorwerp van kultuur, met de zilveren medaille te moeten bekroonen.

Zoo heeft Uwe Excellentie aanvankelijk reeds eenige vruchten gezien van haar weldadig streven, om *Java* met nieuwe koloniale produkten te verrijken. Wij weten het, Uwe Excellentie zal achten nog niets gedaan te hebben, zoolang het groote doel niet zal werken, dat zij zich heeft voorgesteld; ons streven zal bestendig daarhenen strekken, en wij zullen niets onbeproefd laten, om den schat die Uwe Excellentie aan *Java* geschonken heeft, zooveel in ons vermogen is, tot vermeerdering van den bloeij dezer gewesten en tot uitbreiding van den handel met het Vaderland, te doen gelden.

De Chinesche werklieden die wij door tusschenkomst der hoofden bekomen hebben, schijnen hun vak te verstaan en ook eenige kennis te bezitten der gronden, waarop de thee wast, en van de wijze waarop dezelve moet worden geplant.

Wij zullen van de verkregene inlichting ten deze, het noodig gebruik maken, en daarna,

de

de instruktien voor de verschillende Sub-kommissien inrigten. Aan de meesten derzelve hebben wij eenige thee-heesters gezonden, die bij de eene meer, bij de andere minder geslaagd zijn; maar het lijdt geen twijfel, dat, als wij ons in de gelegenheid zullen bevinden, van meer proeven in het groot te kunnen aanbevelen, wij gunstiger resultaten zullen bekomen; intusschen kunnen wij niet voorbijgaan, Uwe Excellentie nog te berigten, dat de thee van *Garoet*, en die welke te *Tjiseroepan* geplant is, zich gunstig van andere onderscheidt, en wij dientengevolge het voornemen hebben om de aanplantingen aldaar, even als te *Buitenzorg*, eene meerdere uitbreiding te geven.

ARROW-ROOT.

De uitbreiding die de kultuur van deze West-Indische plant in 1828 bekomen heeft, is, zouden wij haast zeggen, boven alle beschrijving; zij groeit met eene kracht, en vermenigvuldigd zich in zulk eene hoeveelheid, dat men met regt zeggen kan, dat het is, als of dezelve hier te huis behoorde; ook vermeent de Secretaris der Sub-kommissie van landbouw te *Samarang* ontdekt te hebben, dat de echte arrow-root-plant op *Java* inheemsch is. Wat hier ook

ook van zij, wij kunnen haar tegenwoordig als eigendommelijk aan *Java* toebehoorende beschouwen, daar dezelve door ons alom verspreid is geworden, nadat wij daartoe door Uwe Excellentie zijn uitgenoodigd, en in de gelegenheid gesteld geworden, toen het haar behaagde ons eenige planten en wortels uit den tuin van *Buitenzorg* (waar die weldadige plant toen nog alleen geteeld werd), ter verspreiding over *Java*, toetezenden.

Wij hebben die plant *weldadig* genoemd, en bedoelen daarmede, dat zij in de warme streken, waar zoo vele lijders aan buikziekten en dissenterien gevonden worden, zulk een heilzaam voedsel oplevert; het is uit dit oogpunt beschouwd, dat Uwe Excellentie er de groote uitbreiding van had aanbevolen, en het is ons streelend haar te kunnen berigten, dat dan ook reeds in de hospitalen en verblijfplaatsen der zieken, het Javasche *arrowroot-meel*, dat door deskundigen in kwaliteit en deugzaamheid gelijk wordt gesteld, met het beste West-Indische, in algemeen gebruik is. Alhoewel aanvankelijk de uitbreidiug dier kultuur voor inwendige consumtie is behartigd geworden, zoo stelt ons de hoogte waarop zij gestegen is, ook in de

de gelegentheid om te verklaren, dat zoo er behoefte na is, in de handel, zij aan die behoefte, hoe groot die dan ook wezen mogt, zal kunnen voldoen.

Het zoude van belang wezen, eenige monsters naar Nederland overtezenden, om den prijs te leeren kennen, die dit artikel op de Europische markt zou gelden, en indien het de waarde nog had, die men er vroeger aan hechtte, dan zou men daarvan ook aanzienlijke hoeveelheden naar Nederland kunnen zenden.

Het zoude nu hier de plaats zijn, om over eenige andere kultures van minder belang te spreken, dan daar wij ons hoofdzakelijk bejiveren om het hoofdoel van onze instelling, de uitbreiding van koloniale produkten voor den handel geschikt, te bevorderen, zoo gelooven wij dat het minder doelmatig zou wezen, de aandacht van Uwe Excellentie langer bezig te houden, met eene wijdsche opgave van die menigvuldige takken van landbouw, die hier door den Javaan voor zijn onderhoud, en zijnen binnenlandsche handel uitgeoefend worden. Wij zullen ons daarom niet begeven in eene optelling van die groote menigte bamboes-struiken en klapperboomen, die in al de residentien over

Java

Java, in den jare 1828, zijn aangeplant geworden. Wij zullen niet opnoemen de duizende katjang-velden (peulvruchten*) die door Chinezen en Inlanders zijn bearbeid geworden: Wij zulleu de duizende arengboomen waaruit de inlandsche boom-suiker (die zulk een aanzienlijke tak van inwendige consumtie- en binnenlandschen-handel uitmaakt); de azijn en zwam, (die in groote hoeveelheden naar *China* vervoerd wordt), getrokken worden, hier niet opnoemen; niet om dat zij van alle belang ontbloot zijn, maar wel om dat zij ons bedunkens in de schaal van den wereldhandel van een *secondair* gewigt zijn. Wij bevlijtigen ons intusschen om ook die takken van landbouw zooveel mogelijk aantemoedigen, door zorgvuldig de verschillende Sub-kommissien aantebevelen, van jaarlijks de noodige aanplantingen te laten doen en ons stiptelijk optegeven die, welke in hunne ressorten hebben plaats gevonden.

Wij zullen Uwe Excellentie ook niet lang bezig houden met de vermelding van hetgeen wij gedaan hebben, met de olijf-boomen en olijf-pitten, die wij door middel van de Factorij der Ne-

* Waaruit men de olie perst.

Nederlandsche Handelmaatschappij in het afgeloopen jaar ontvangen hebben. Overeenkomstig de instruktien die wij ontvangen hadden, hebben wij de meergemelde boomen en pitten derwaards gezonden, waar wij konden berekenen dat zij het beste zouden slagen. Even zoo gelukkig als wij met dé boomen zijn geweest, even zoo ongelukkig hebben wij het met de olijf-pitten getroffen, waarvan geene enkele schijnt geslaagd te wezen; maar daar de berigten, die wij omtrent de olijf-boomen ontvangen, allergunstigst zijn, zoo verbeiden wij het oogenblik, dat wij dienaangaande zullen kunnen oordeelen, en het zoude voorbarig wezen, hier iets stelligs te bepalen wat er van die kultuur worden zal; uit welken hoofde wij Uwer Excellentie aandacht niet nutteloos zullen vermoeijen.

Van meerder belang is het Uwe Excellentie over een' anderen tak van welvaart te onderhouden, waarvan de verzorging en aanmoediging ons ook door haar is aanbevolen, en waarop wij met geene mindere belangstelling onze aandacht gevestigd hebben: Wij bedoelen.

DE VEE-TEELT.

Gedurende het bestuur Uwer Excellentie heeft deze

deze belangrijke tak van handel, inwendige welvaart en van zulk een groot nut voor den landbouw, een bestendig voorwerp uitgemaakt, van hare zorgende bemoeijenis. Het behoefde geen langdurig onderzoek om de overtuiging te bekomen, dat vooral het hoorn-vee en het paarden-ras, hoe deugdzaam het laatste ook op *Java* moge wezen, voor eene groote verbetering vatbaar is.

Het is zeer zeker om dat weldadige doel te bereiken, dat Uwe Excellentie in navolging van hetgeen in het Vaderland plaats heeft, het houden van geregelde jaarmarkten op vastgestelde tijden, heeft aanbevolen; ter welker gelegenheid zij tot veredeling en verbetering van last- en werkdieren, premien heeft uitgeloofd voor de schoonste buffels, runderen, en paarden welke op die jaarmarkten zouden verkocht worden.

Die doelmatige instelling, is van nog een te korte dagteekening, dan dat zij reeds al die heilzame resultaten, zou hebben daargesteld, die zij noodwendig met der tijd te weeg moet brengen. Dan hoe dit ook zij, wij hebben te dien opzigte in het afgeloopen jaar 1828, wederom eene gunstige vordering gemaakt, vooral

 in

in de Residentien, die eenigzins van de drie hoofdplaatsen van *Java* verwijderd zijn.

De jaarmarkten van *Probolingo*, *Passaroeang*, *Tagal*, *Cheribon* en *Tjanjor* zijn vooral zeer belangrijk geweest, en op sommige dier markten zijn, zoo als in der tijd aan Uwe Excellentie berigt is geworden, aanzienlijke sommen omgezet.

Behalve dezen algemeenen maatregel, die van groot nut voor den landbouw en inlandsche handel in het algemeen, en van een bijzonder belang voor den vee-teelt is, beloven wij ons ook wat dit laatste betreft, goede gevolgen van de Makassaarsche hengsten, de nieuw Hollandsche en Balische stieren en koeijen, die in 1828 ontboden, ook in dat zelfde jaar zijn verdeeld geworden, aan zoodanige individuen of Sub-kommissien, waarvan men gegronde reden had te veronderstellen, dat zij trachten zouden het doel te bevorderen, waartoe onder goedkeuring van Uwe Excellentie door ons, het genoemde vee, hun werd geschonken.

Wij hebben reeds menigvuldige bewijzen, dat het paarden-ras en het hoorn-vee door het kruissen met vreemde rassen voor veel verbetering vatbaar is. De schoone bastaard paarden

den en bastaard-koeijen die reeds bij deze en gene bestaan, kunnen daarvan ten blijke strekken, en het lijdt geen twijfel dat met der tijd, indien dezelfde middelen van aanmoediging gegeven worden, er een verbeterd ras van paarden en runderen op *Java* bestaan zal.

Wij kunnen dit verslag niet eindigen, zonder ook nog met een enkel woord aantestippen, de groote werken die in het belang van den landbouw, en den daaruit voortvloeijenden inlandschen handel, in het afgeloopen jaar, of begonnen of tot stand zijn gebragt. Wij bedoelen het aanleggen van wegen en het graven van kanalen en waterleidingen. Behalve het staatkundig belang dat men bij eerstgemelden heeft, is aan den landman, die, tot dus verre in bijna ontoegankelijke plaatsen woonde, en de mogelijkheid ontbrak, om zijne producten ter markt te voeren, de middelen verschaft om zulks nu met minder moeijelijkheid en met minder verlies van tijd, te kunnen doen. Ten dien opzigte verdienen de wegen, die in de Residentien *Bezoekie*, *Preanger Regentschappen*, de afdeelingen *Buitenzorg* en *Krawang*, en de Residentie *Bantam* zijn aangelegd, eene eervolle vermelding.

Het

Het zou, indien wij het zou eens zeggen mogen, een eindeloos werk wezen, om ten slotte optenoemen, al de waterleidingen en kanalen van meerder en minder belang, die in alle Residentien, ter bevordering van den landbouw, zijn gegraven geworden. Die gravingen worden vereischt, en staan in een onmiddelijk verband met de uitbreiding van den landbouw. Er kan bijna geen tak van kultuur met zekerheid uitgeoefend worden, of men moet zich het noodige water kunnen verschaffen; en daar dit van zulk eene dringende behoefte is, zoo valt het ligt te beseffen, dat bij de meerdere ontwikkeling die de Landbouw in de laatste jaren bekomen heeft, het vervaardigen van waterleidingen en waterwerken, met die ontwikkeling in verband heeft gestaan. Wij hebbeu ook alom de modellen aangeprezen van watermolens, die op last van Uwe Excellentie vervaardigd zijn geworden, en wij zullen het steeds als eene van onze verpligtingen beschouwen, om diegene die ten deze, onze hulp en voorlichting mogt verlangen, de middelen te verschaffen, die Uwe Excellentie als het ware, ter onzer beschikking heeft gesteld, om den Landbouw, die hoofdbron van *Java's* voorspoed, tot heil der ingezetenen en

tot

tot meerderen bloei van den handel te bevorderen.

Ziedaar, op welk eene wijze de Hoofdkommissie van Laudbouw, in het afgeloopen jaar, getracht heeft aan hare verpligtingen en aan de weldadige inzigten van Uwe Excellentie te voldoen. Zij zou zich gelukkig achten, indien hare pogingen in het oog van Uwe Excellentie, aan hare verwachting en aan het vertrouwen dat zij wel in haar heeft gelieven te stellen, beantwoord hadden; dit zou tevens voor haar eene nieuwe prikkel zijn, om meer en meer te streven naar de bereiking van het groote doel, dat hare insteller steeds voor oogen heeft, en hetwelk geen ander is, dan de bevordering van het geluk dezer gewesten, door de uitbreiding der kultuur; de bloei van den Vaderlandschen handel en van al datgene, dat eenigzins strekken kan om, in het verband dat er tusschen de Kolonie en het Moederland bestaat, beide, steeds meer en meer, hun welzijn en welvaart te doen vinden.

Mogt dit doel volkomen bereikt worden, dan zoude Uwe Excellentie zich immer kunnen verblijden, van door haar geëerbiedigd bestuur op *Java*, de bronnen weder te hebben doen herle-

leven, waaraan, ten allen tijde deze Kolonie, haar grootste heil en voorspoed zal te danken hebben.

De Hoofdkommissie van Landbouw,

C. M. BAUMHAUER.
J. C. REIJNST.
J. C. ROMSWINCKEL.
J. M. VAN BEUSECHEM.
F. DE CHAUVIGNIJ DE BLOT.
M. RUDOLPH.
FRITZE.
P. W. H. VAN RIEMSDIJK.
W. V. H. VAN RIEMSDIJK.
A. MICHIELS.
Wm. IJOUNG.

Mij bekend,
De Secretaris,
G. DE SERIÈRE.

Bijlage litt. A.

PROCES-VERBAAL.

Wij ondergeteekenden ingevolge last van den Kapitein ter Zee, Kommandant en Directeur van Z. M. Zeemagt in Oost-Indiën, in d. d. 14 november 1828, n°. 2,948, ons verzameld hebbende tot het examineren, met *Menado* gemoetie touw en vergelijking te brengen, en beoordeelen van eenige monsters touwwerk, uit diverse planten en den *pisang batoe* boom vervaardigd.

Na alvorens deze monsters, een' geruimen tijd in water te hebben doen verblijven, ten einde ook de overtuiging te bekomen, of deze touwsoorten op den duur, tegen *nat* bestand zoude zijn — En bevonden.

Dat een streng van *pisang batoe schors* ongeteerd, ter dikte van 6 europische garens heeft gedragen :

Een gewigt van	440	pond.
Idem 2 garens dik geteerd	170	«

Een

Een streng tjiplokkan 2 garens dik	.	175	pond.
Een dito weedoeri geteerd 4 garens	.	105	«
Een dito dito ongeteerd 4 dito	. .	120	«
Een Menado streng dik 4 dito	. .	180	«

Waaruit alzoo blijkt dat het pisang batoe en tjiplokkan touw, circa de dubbelde kracht van het *Menado* touw bezit, terwijl het weedoeri verre in kracht bij hetzelve te kort schiet.

Oordeelende wij verders dat het pisang en tjiplokkan touw op eene behoorlijk dikte en egaal geslagen, nog kracht en deugd zal aannemen, door de aan ons toegezondene proeven, zeer ongelijk in een gedraaid zijn, en de behoorlijke bewerking en zuivering niet genoegzaam ondergaan hebben.

De dimensien daar dit touwwerk opgeslagen zoude moeten worden, is de kommissie van oordeel, dit eenlijk voor ligt loopend touwwerk zoude moeten zijn, daar hetzelve uit hoofde van vele rekking niet voor *staande* tuig kan worden gebezigd, en eindelijk verklaart de commissie betrekkelijk de *waarde van dit* touwwerk nog *niets* met zekerheid te kunnen

zeg-

zeggen, en wel op grond dat van hetzelve tot nog toe, volstrekt geen scheeps gebruik gemaakt is.

BATAVIA, *den 5den januarij* 1829.

De Haven- en Equipagiemeester,
(Was Get.) HEIJE.

De Onder-Havenmeester,
(Was Get.) H. C. HAASE.

De Kommanderende Officier van Z. M. Wacht-schip,
(Was Get.) T. N. MULLER, *luit. ter zee 1ste klasse.*

De Marine Pakhuismeester,
(Was Get.) J. G. SWEEBE.

Voor eensluidend afschrift.

De eerste Kommies bij de Hoofdkommissie van Landbouw,
NIETZELL.

Bijlage litt. B.

BATAVIA, *den* 19^den^ *uuni* 1829.

Aan den President van de Hoofdkommissie van Landbouw.

Wij hebben de monsters thee geproefd, welke UwEdg. ons toegezonden heeft, bij missive van den 18^den^ dezer, en lijdt het geen twijfel, dat de kwaliteit zeer gunstig afsteekt bij vroegere bereidingen waaromtrent, als ook ten opzigte van de betrekkelijke deugd van elk soort, wij ons volkomen conformeren kunnen, met het rapport van den heer J. J. L. JACOBSON, van den 17 dezer aan UwEdg. ingezonden.

Wij gelooven, dat men allesints de hoop mag voeden, dat bij eene goede keuze van gronden en het aanwenden van middelen om de bereiding tot volmaaktheid te brengen, de thee cultuur op *Java* volkomen slagen zal.

Wij vereeren ons de toegezondene monsters te retourneeren.

De Factorij der Nederlandsche Handel Maatchappij,
(Was Get.) A. J. L. RAM. *Pres.*
AB. MEIJER.

Voor eensluidend afschrift,
De eerste Kommies bij de Hoofdkommisse van Landbouw,
NEITZELL.

TABEL № 1.

Vergelijkende STAAT der Rijst-Kultuur op JAVA, tusschen de jaren 1827 en 1828.

RESIDENTIEN.	BEBOUWDE VELDEN. In 1287. Jonken.	B.	Bijgekomen in 1828. Jonken.	B.	Totaal bebouwde velden in 1828. Jonken.	B.	Product in Hamats van 200 katties.	
Bantam	—	—	—	—	—	—	—	*Niet opgegeven.*
Batavia	—	—	—	—	—	—	—	
Preanger Regentschappen.	—	—	—	—	—	—	—	
Cheribon.	16,155	—	325	—	16,480	—	579,800	
Tagal.	7,582	—	135	—	7,717	—	329,530	
Pekalongan	11,775	—	—	—	11,775	—	310,166	*De in 1828 nieuw ontgonnen Velden, niet opgegeven.*
Kadoe	6,797	—	—	—	6,797	—	330,262	
Samarang	30,540	—	—	—	30,540	—	716,059	
Japara	20,862	—	138	—	21,000	—	388,000	
Rembang.	18,270	—	190	—	18,460	—	274,800	
Soerabaija	42,040	3/4	241	3/4	42,282	1/2	1,060,956	
Passaroeang	9,327	—	250*	—	9,577	—	423,820	* *Calculatief.*
Bezoekie.	11,675	—	325	—	12,000	—	556,720	
Maakt over tien Residentien.	175,023	3/4	1,604	3/4	176,628	1/2	4,970,113	

TABEL No 2.

Vergelijkende STAAT der Koffij-Kultuur, tusschen de Jaren 1827 en 1828.

RESIDENTIEN.	In 1827. Getal *Boomen.*	In 1827. Produkt volgens den aanslag en volgens begrooting.		In 1828. Getal *Boomen.*	In 1828. Produkt volgens den aanslag en volgens begrooting.		*Aanmerkingen.*
		Pikols.			*Pikols.*		*Alle Pagger-Koffij.*
Bantam		——	—	——	—4,000	»	
Batavia, Buitenzorg, Krawang.		11,020*	»	7,000,000	14,000	»	(*) *Alleen uit het Buitenzorgsche en Krawang.*
Preanger Regentschappen.		123,074	71	22,000,000	94,000	»	
Cheribon		9,235	02 1/2	5,000,000	14,000	»	*Te Buitenzorg, in de Preanger Regentschappen en te Banjoewangie, bestaat als nog de verpligtte aanplant en leverancie.*
Tagal.		3,610	26 1/4	1,797,257	6,000	»	
Pekalongan. . . .		5,313	95	1,956,877	5,792	»	
Kadoe.	45,500,000	5,694	20	1,564,411	12,000	»	
Samarang. . . .		12,182	25	1,281,274	5,620	»	
Japara.		3,201	17 1/2	1,805,357	2,450	»	
Rembang. . . .		11	80	——	——	—	
Soerabaija. . . .		361	52 1/2	50,375	250	»	
Passaroeang . . .		51,031	06 1/4	2,824,500	40,000	»	
Probolingo en Bezoekie.		3,380	45	2,522,000	13,000	»	
Afdeeling Banjoewangie.		7,992	57	2,000,000	5,445	»	
TOTAAL	45,500,000	236,108	98/100	49,802,051	216,557	»	
Uitgevoerde Koffij.....	*in* 1827.	399,557	97	*in* 1828.	416,171	96/100	

TABEL №. 3.

Vergelijkende STAAT *der Suiker-Kultuur, tusschen de Jaren* 1827 *en* 1828.

RESIDENTIEN.	In 1827.						In 1828.						*Aanmerkingen.*
	get. werkende molens.	Met suikerriet beplante velden.		Produkt.		Arak.	*get. werkende molens.*	Met suikerriet beplante velden.		Produkt.		Arak.	
		Jonken.	*B*	*Pikols.*	*K*	*Leggers.*		*Jonken.*	*B*	*Pikols.*	*K*	*Leggers.*	
Bantam . .		(*)		5,000	,,	120	1 *E.*	150	,,	6,000	,,	100	*(+) Onder het hier opgegeven getal is maar 1 Europ. de overige zijn Chin. molens, onder het produkt zijn 6,000 pikols bruine suiker begrepen voor binnenlandsche consumtie. (*) Onder deze, zijn vele kleine molens begrepen, sommige, waaraan naauwelijks 100 pik. hebben afgeworpen, sedert zijn dezelve echter veel toegenomen.*
Batavia . .	18			13,300	,,	1,300	32	600	,,	27,200	,,	1,800	
Cheribon .	2			1,700	,,	—	2	140	,,	2,100	,,	—	
Tagal. . .				—	—	—	1	16	,,	—	—	45	
Pekalongan.				—	—	—	1	10	,,	300	,,	30	
Samarang. .	1			500	,,		2	16	,,	300	,,	15	
Japara . .				—	—	—	21 +	550	,,	10,000	,,	53	
Rembang .				—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Soerabaija .	10			5,800	,,	100	50*	200	,,	7,000	,,	138	
Passaroeang	2			5,000	,,		3 *E.*	300	,,	15,000	,,	—	
Bezoekie. .	2			3,500	,,	50	5 °	141	,,	4,000	,,	70	
TE ZAMEN.	35			34,800	,,	1,570	118	2,123	,,	71,900	,,	2,251	*(°) Hierbij zijn twee Europ. molens begrepen.*

(*) De met Riet beplante velden kunnen over 1827 niet worden opgegeven; om de onvolledige berigten dienaangande bekomen : het verschil moet echter bij de toegenomen uitbreiding van deze Kultuur in 1828, nog al vrij aanzienlijk wezen.

TABEL № 4.

Vergelijkende STAAT der Indigo-Kultuur op JAVA, tusschen de Jaren 1827 en 28.

RESIDENTIEN	In 1827.				In 1828.			
	Indigo Fabrieken	Met Indigo beplantte velden.		Produkt.	*Indigo Fabrieken*	Met Indigo beplantte velden.		Produkt.
		Jonk.	*B*	*Pond.*		*Jonk.*	*B*	*Pond.*
Bantam (*) . .	—	—	—	—	2	40	»	—
Batavia (†) . .	3	50	»	15,000	7	120	»	30,000
Preang. Regent..	—	—	—	—	5	24	»	4,000
Cheribon . . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Tagal	—	—	—	—	1	—	—	—
Pekalongan . .	2	200	»	27,000	4	410	»	45,000
Kadoe	—	—	—	—	—	—	—	—
Samarang. . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Japara. . . .	—	—	—	—	1	10	»	600
Rembang . . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Soerabaija . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Passaroeang (§).	—	—	—	—	1	20	»	—
Bezoeekie. . .	—	—	—	—	—	—	—	—
TOTAAL......	5	250	»	42,000	21	624	»	79,600

(*) Van de in het Bantamsche opgerigte Fabrieken, was nog geene in werking.

(†) Van die in de Baljuwage *Batavia*, waren slechts *vier* in werking.

(§) Deze telt eerst, sedert december 1828, doch is nog niet in werking.

Het Produkt voor 1829 wordt begroot als volgt :

Bantam	8,000	ponden.
Batavia	85,000	»
Preanger Regentschappen . .	6,000	»
Pekalongan	50,000	»
Japara.	1,000	»
Passaroeang.	2,000	»
	152,000	ponden.

TABEL No 5.

STAAT van de Peper-Kultuur op JAVA, over de Jaren 1827 en 1828.

RESIDENTIEN	GETAL BESTAANDE PEPER RANKEN. Aanplant van 1827.	Bijgekomen in 1828.	Totaal.	
Bantam . .	——	12,000	12,000	
Batavia . .	——	——	——	*Niet opgegeven.*
Preang. Regentschap .	25,000	10,000	35,000	*Een groot gedeelte derzelve zijn weder uitgestorven.*
Afdeeling Krawang. .	——	——	——	
Cheribon .	——	1,000	1,000	*Volgens ingewonnen berigten, als zijnde van daar geen verslag ingekomen.*
Tagal . . .	——	180,000	180,000	
Pekalongan	2,000	18,000	20,000	
Kadoe . . .	1,200	——	——	*De hier in 1827 aangeplantte ranken ten bedrage van 1,200, zijn alle uitgestorven.*
Samarang .	——	——	——	*Geene aanplanting gedaan.*
Japara . . .	——	96,000	96,000	
Rembang. .	——	——	——	*Geene aanplanting gedaan.*
Soerabaija .	3,000	7,000	10,000	
Passaroeang	80,000	37,323	117,323	
Bezoekie . .	——	5,000	5,000	
TOTAAL....	111,200	366,323	476,323	

